

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
“ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

І.О. Денисенко

ТУРИСТСЬКЕ КРАЇНОЗНАВСТВО

Практикум
для студентів
факультету фізичного виховання

Затверджено
вченою радою ЗНУ
Протокол № 9 від
31.05.2011 р.

Запоріжжя 2011

УДК: 908:338.438 (475) (075.8)
ББК: Д891 (4 Укр) я73
Д 332

Денисенко І.О. Туристське країнознавство: Практикум для студентів 2 курсу денного відділення факультету фізичного виховання напряму підготовки «Туризм». – Запоріжжя: ЗНУ, 2011. – 77 с.

У практикумі запропоновані практичні завдання з основних тем дисципліни: «Географічне положення», «Рельєф», «Води Світового океану», рослинний і тваринний світ, політичні, економічні умови країни, «Народонаселення», «Традиції і культура», «Оточуюче середовище».

Призначений для студентів II курсу денного відділення факультету фізичного виховання напряму підготовки «Туризм».

Рецензент: Безкоровайна Л.В.
Відповідальний за випуск: Власенко К.Л

ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Практичне заняття 1.....	5
3. Практичне заняття 2.....	6
4. Практичне заняття 3.....	7
5. Практичне заняття 4.....	8
6. Практичне заняття 5.....	10
7. Практичне заняття 6.....	11
8. Практичне заняття 7.....	13
9. Практичне заняття 8.....	14
10. Країнознавчий довідник країн та частин світу.....	16
11. Словник основних понять і термінів.....	52
12. Орієнтовні тестові завдання до модульного контролю.....	70
13. Рекомендована література.....	75

ВСТУП

Початок ХХІ ст. ознаменувався динамічними перетвореннями у світі, пов'язаними із загостренням боротьби між протилежними тенденціями розвитку суспільства. З одного боку, поширюються глобалізаційні процеси, які охоплюють усі сфери людської діяльності, розвиваються процеси міжнародної інтеграції. З іншого — наростають локалізаційні дезінтеграційні процеси, які, як це не парадоксально, відбуваються паралельно з глобалізацією та інтеграцією. Саме у царині єдності й боротьби цих протилежностей і проходить розвиток народів і країн у наш час.

У такому контексті дисципліна "Туристське країнознавство", яка викладається для студентів факультету фізичного виховання, виступає як одна з провідних у цілісному розумінні процесів, які відбуваються у сучасному світі. Практикум буде корисним насамперед студентам, що навчаються за спеціальністю "Туризм", адже навчальна дисципліна "Туристське країнознавство" закладає фундамент, орієнтири не лише для всього подальшого навчання студентів, а й основу їх свідомого вибору тематики наукових досліджень, пошуку районів нашої планети, які стануть для них пріоритетними, визначення мовно-культурних уподобань, тощо. Таким чином ця дисципліна дає імпульс до усвідомленого вибору долі й обґрунтованого пошуку вузької регіональної і галузевої спеціалізації майбутнього фахівця туристичної галузі.

Метою вивчення дисципліни «Туристське країнознавство» є формування вміння складати спеціальну характеристику кожного з компонентів навколишнього середовища на території будь-якої країни або її частини, розкривати особливості її складу, малюючи образ території, країни в цілому.

Завданням курсу є висвітлення теоретичних основ і методики вивчення географічного положення тієї чи іншої країни; характеристика природних умов та вплив цих умов на розвиток туризму; характеристика населення і народів країни, аналіз основних демографічних показників, особливостей розміщення населення, вивчення його етнічного і конфесійного складу, оцінка якості населення і та інших питань. Основою змісту в комплексному країнознавстві є розкриття просторової організації країни як результату взаємодії її територіальних елементів суспільного і природного характеру, тобто вивчення взаємозв'язків, поєднання компонентів, комплексу всіх складових

Результатом вивчення дисципліни повинні стати знання студентів питань щодо методичних основ вивчення географічного положення країни; властивостей географічного положення країни; природи як умови розвитку туризму; методів аналізу рельєфу; методів вивчення клімату; туристське вивчення вод Світового океану і суші; методів дослідження природних зон; методів дослідження рослинності; методів дослідження тваринного світу; методів складання характеристики народонаселення.

Практичне заняття 1

Тема: Географічне положення країни

Завдання 1. Охарактеризуйте географічне положення країни за даним планом.

План вивчення характеристики географічного положення країни.

Вивчення географічного положення країни пропонується проводити за таким планом, відносно положень:

- 1) екватора, нульового меридіана, полюсів, тропіків і полярних кіл;
- 2) материка / частини материка або частини світу;
- 3) океанів, морів, великих заток, проток, морських течій;
- 4) великих форм рельєфу суші;
- 5) кліматичних поясів, кліматичних областей, центрів високого і низького тиску;
- 6) великих річок, озер;
- 7) природних зон;
- 8) «сусідського» положення;
- 9) ресурсно-географічного положення;
- 10) вогнищ культури, релігій, цивілізацій;
- 11) промислових, сільськогосподарських, торговельних районів;
- 12) найбільших туристських районів, центрів;
- 13) транспортно-географічного положення;
- 14) військово-політичних та економічних блоків чи спілок;
- 15) вогнищ війни та інших збройних конфліктів;
- 16) держав з нестабільною економічною і політичною ситуацією;
- 17) еколого-географічного положення;
- 18) Загальний висновок про особливості географічного положення країни та оцінка його можливостей для розвитку туризму.

Тестовий контроль

1. До основних властивостей географічного положення належать:
 - a) детермінованість;
 - b) науковість;
 - c) орографічність;
 - d) потенційність;
 - e) дистанційність.
2. Вигідність (чи не вигідність) географічного положення між взаємодіючими об'єктами називається:
 - a) потенційністю;
 - b) дистанційністю;
 - c) детермінованістю.
3. Позначте правильні твердження:
 - a) географічне положення є відносним поняттям;

- b) для країнознавства визначальну роль відіграє поняття природно-географічного положення;
 - c) при оцінюванні політико-географічного положення держави, не варто враховувати його просторово-територіальну основу.
4. У просторово-територіальному сенсі можна виділити такі види політико географічного положення країни:
- a) фільтраційне;
 - b) бар'єрне;
 - c) глобальне;
 - d) дистанційне;
 - e) регіональне;
 - f) локально-сусідське.
5. Основними просторовим властивостями території держави є її:
- a) конфігурація;
 - b) потенційність;
 - c) розмір;
 - d) детермінованість;
 - e) географічне положення.

Контрольні питання

1. Що таке географічне положення?
2. Які категорії географічного положення виділяють в країнознавстві?
3. Розкрийте обсяг і зміст поняття «географічне положення». Наведіть приклади.
4. У чому полягає вплив географічного положення на туризм?
5. Приведіть приклади впливу географічного положення країни на розвиток туризму.

Практичне заняття 2

Тема: Туристські методи вивчення рельєфу

Завдання 1. Охарактеризувати рельєф країни за даним планом.

План туристської характеристики рельєфу країни

1. Характеристика найбільш великих та цікавих для туризму гір та гірських хребтів:
 - 1.1 Назва та місце розташування;
 - 1.2 Вік гір;
 - 1.3 Сейсмічна активність (там, де вона спостерігається);
2. Загальні риси морфоструктури:
 - 2.1 Склад гірських хребтів;
 - 2.2 Простягання та взаєморозташування гірських хребтів;
 - 2.3 Середня і максимальна висота (назва найвищої точки) гірського утворення;
3. Морфоскульптура гір:
 - 3.1 Характер схилів, вершин.

4. Характеристика рівнин, найбільш великих і цікавих для туризму:
 - 4.1 Назва, місце розташування;
 - 4.2 Походження;
 - 4.3 Вік;
 - 4.4 Сейсмічність, характер гірських порід.
5. Морфоструктура рівнин: простягання, середня і максимальна висота (назва найвищої точки), склад рівнини.
6. Загальний висновок про особливості рельєфу обраної країни.

Тестовий контроль

1. Сукупність усіх нерівностей земної поверхні
 - a) Гори;
 - b) Рельєф;
 - c) Височини та низовини;
2. Великі малорухомі та слабко розчленовані ділянки земної кори
 - a) Платформи;
 - b) Геосинкліналі;
 - c) Гори.
3. Що включає в себе склад і характер простягання гірських хребтів, їх взаєморозташування та висоту?
 - a) Мофроскульптура;
 - b) Морфоструктура;
 - c) Нагір'я.
4. Сукупність зовнішніх природних процесів, що призводять до руйнування гірських порід називається:
 - a) Розпушування;
 - b) Вивітрювання;
 - c) Землетрус.
5. Молодим платформам (плитам) відповідають, зазвичай, молоді рівнини:
 - a) До 150 м;
 - b) До 200 м;
 - c) До 300 м.

Практичне заняття 3

Тема: Методика складання характеристики народонаселення.

Методика дослідження населення

Завдання 1.

Охарактеризуйте народонаселення країни за даним планом.

План характеристики народонаселення країни.

1. Чисельність населення;
2. Статевий склад населення;
3. Вікова структура населення;
4. Кількість працездатного населення;

5. Кількість економічно активного та економічно неактивного населення;
6. Структура зайнятості економічно активного населення;
7. «Якість» населення;
8. Коефіцієнт природного приросту населення;
9. Розміщення населення в країні (територіальний малюнок);
10. Показники середньої щільності населення;
11. Загальний висновок про народонаселення та його розміщення в даній країні.

Завдання 2. Заповніть таблицю 1.

Табл. 1

Раса	Колір шкіри та очей	Тип обличчя, носа та губ	Характер волосяного покриву	Географія переважного розміщення
Європеоїдна				
Негроїдна				
Австралоїдна				
Монголоїдна				
Американоїдна				

Контрольні питання

1. Що означає термін «населення» країни?
2. Наведіть розгорнутий план характеристики населення.
3. Що включає демографічна характеристика населення країни?
4. Які показники становлять найбільший інтерес для туризму?
5. У чому полягає сенс поняття «демографічна молодість» в туристському країнознавстві?
6. У чому проявляється «якість» населення, як це впливає на туризм?
7. Поясніть вплив особливостей розміщення населення на розвиток туризму.
8. Наведіть докази залежності туризму від реальної картини розселення в країні.
9. Дайте коротку характеристику міських поселень країни.
10. Покажіть на конкретних прикладах їх вплив на особливості розвитку туризму.

Практичне заняття 4

Тема: Методи туристського аналізу історії країни

Завдання 1. Охарактеризуйте історію країни за заданим планом.

План характеристики історії країни

1. Від племені до держави;
2. Феодална держава: внутрішньополітичний розвиток; розвиток економіки і соціальних відносин;

особливості етнічної культури;

3. Криза феодальної держави: особливості державного устрою; внутрішні політичні та соціальні проблеми; своєрідність реформації, культури країни;

4. Країна на порозі епохи капіталізму. Основні напрямки змін: зміни у зовнішній і внутрішній політиці; економічні та соціальні реформи; витоки сучасної культури (культура епохи Просвітництва);

5. Епоха реформ. ХІХ ст.: політичні та соціальні умови в країні, промисловість і сільське господарство; національне, культурне життя;

6. Кризи на рубежі століть ХІХ-ХХ ст.: суспільно-політична ситуація; економічний розвиток; культура, наука, освіта;

7. ХХ ст. - період потрясінь і трансформації: основні зміни у соціально-політичному житті країни; особливості економічного розвитку; культурні процеси (у тому числі художня культура);

8. Загальний висновок про особливості історії країни.

Примітка * Даний план непридатний для країн, державне будівництво в яких почалося задовго до нашої ери (наприклад, Індія, Китай, Греція), або процес розвитку держави був перерваний, або держави не існувало протягом кількох століть (наприклад, Італія, Польща, Німеччина).

Тестовий контроль

1. Історичний текст складається з декількох рівнів. Вкажіть їх кількість.

- a) 3;
- b) 4;
- c) 5.

2. Який з напрямків історії включає в себе вивчення основних типів зниклих або збережених архаїчних традицій, свят, типів жител, кухні, костюмів, обрядів та звичаїв?

- a) Історія народів;
- b) Меморіальна історія;
- c) Історія знаменних подій.

3. Такий напрям в історії як «меморіальна» історія з'явився у:

- a) Першій половині ХVІІІ століття;
- b) Першій половині ХІХ століття;
- c) Першій половині ХХ століття.

4. В якому столітті нашої ери з'явився календар?

- a) ІІ;
- b) ІІІ;
- c) ІV.

5. Суцільний текст, структурований подіями та явищами в хронологічному порядку, включаючи пояснення фактів, посилання, за допомогою яких можна доповнити «невисловлене» - це

- a) Перший рівень історичного тексту;
- b) Третій рівень історичного тексту;
- c) Четвертий рівень історичного тексту.

Контрольні питання

1. Що таке історична характеристика в країнознавстві?
2. Які критерії відбору історичного матеріалу використовуються при складанні історико-країнознавчої характеристики в туризмі?
3. Опишіть приблизний план історичної характеристики країни.
4. Перелічіть і поясніть основні потреби туристів в історії.
5. Розкрийте зміст поняття «меморіальна історія», її роль в туристському країнознавстві.
6. Сформулюйте сукупність тем в історико-країнознавчій характеристиці.
7. Назвіть два типи історичного оповідання. Поясніть їх.

Практичне заняття 5

Тема: Країнознавчий підхід до вивчення ролі культури в туризмі

Завдання 1. Охарактеризуйте культуру країни за заданим планом.

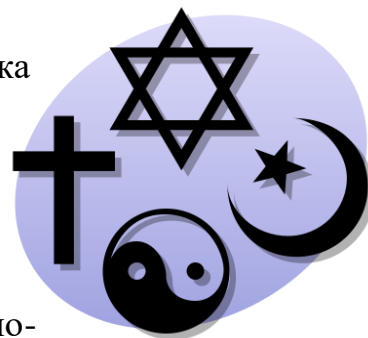
План характеристики культури країни

1. Етнографічна культура (характеристика традиційних форм господарювання, укладів, звичаїв, традицій, мови, кухні, поселень, народної творчості та інших елементів традиційної культури);

2. Релігія країни;

3. Художня культура та мистецтво (архітектура, образотворче мистецтво, музика, театр, декоративно-прикладне мистецтво, музеї і виставкові зали, пам'ятники).

4. Загальний висновок про особливості ролі культури в туризмі обраної країни.

Тестовий контроль

1. Сукупність традиційних форм господарювання, укладів, звичаїв, традицій, мови, кухні, поселень, народної творчості називається

- a) Етнографічною культурою;
- b) Художньою культурою;
- c) Релігійною культурою;

2. Жести, міміка, пози - це прояв форми спілкування:

- a) Вербальний;
- b) Невербальний;
- c) Немає вірної відповіді.

3. Позбавлена від надмірностей і спеціально вибудувана розмовна мова - це:

- a) Мова;
- b) Літературна письмова мова;
- c) Усна мова.

4. Сукупність уявлень про походження і природу Всесвіту в результаті творчого акту вищої Істоти або вищих сил - це

- a) Релігія;
- b) Віровчення;

с) Віра.

5. Різні види діяльності від живопису і скульптури до меблевого, ливарного, керамічного, шпалерного та інших виробництв називаються:

- а) Театральне мистецтво;
- б) Декоративно-прикладне мистецтво;
- с) Архітектура.

Контрольні питання.

1. Розкрийте зміст терміну «культура».
2. Що являє собою художня культура країни? Яке її значення для туризму?
3. Сформулюйте уявлення про етнографічну культуру країни.
4. У чому полягає методика вивчення мови як компонента культури в туристському країнознавстві?
5. Охарактеризуйте роль релігії як компонента художньої культури і одночасно як умови розвитку туризму.
6. Поясніть зміст поняття «мистецтво».
7. Опишіть розгорнутий план характеристики мистецтва країни.
8. Поясніть на прикладах методику характеристики і оцінки мистецтва країни.
9. Назвіть основні види мистецтва в туристському країнознавстві, охарактеризуйте їх.
10. У чому полягає відмінність понять «художній стиль» і «художній канон»? Поясніть на прикладах.

Практичне заняття 6

Тема. Методика вивчення політичних умов розвитку туризму

Завдання 1. Охарактеризуйте політичні умови розвитку туризму обраної країни за заданим планом.

План характеристики вивчення політичних умов розвитку туризму країни.

1. Форми правління та адміністративно-територіального устрою країни;

2. Чи є країна членом військово-політичних та (або) економічних блоків і яких саме?;

3. Внутрішньополітичний клімат у країні, особливості суспільно-політичного стану;

4. Наявність або відсутність внутрішніх конфліктів, розбіжностей (релігійних, етнічних, військово-політичних чи соціальних), райони конфліктів або напруженості;

5. Ступінь демократичності, терпимості даного суспільства по відношенню до інакомислячих, іноземців (в тому числі до українців, росіян);

6. Охарактеризувати кримінальний стан країни в цілому та в основних туристських районах і центрах;

7. Державна політика у сфері туризму, наявність національного (державного) законодавства та національної туристської адміністрації;

8. Коротка характеристика столиці (звернути увагу на розбіжність у ряді країн понять: політична, історична та економічна столиця).

9. Загальний висновок про політичні умови розвитку туризму країни.

Тестовий контроль

1. Форма правління, при якій вища державна влада належить виборному представницькому органу, а глава держави обирається населенням країни називається:

- a) Монархія;
- b) Республіка;
- c) Немає вірної відповіді.

2. Теократичні абсолютні монархії:

- a) Оман і Катар
- b) Ватикан і Саудівська Аравія
- c) Алжир і Єгипет

3. При якому політичному режимі реальна влада належить одній людині або групі осіб, які повністю контролюють політичне та ідеологічне життя суспільства?

- a) Демократичному;
- b) Ліберальному;
- c) Авторитарному.

4. Існують наступні форми державного устрою:

- a) унітарна;
- b) федеративна;
- c) унітарно-федеративна.

5. Добровільна спілка повністю незалежних держав, що мають власні органи державної влади та створюють об'єднані спеціальні органи для координації дій для певної мети називається:

- a) Федерація;
- b) Унітарна держава;
- c) Конфедерація.

Контрольні питання.

1. Дайте уявлення про поняття «політичні умови розвитку туризму».

2. Розкрийте основні положення плану характеристики політичних умов розвитку туризму.

3. Яке значення має характеристика столиці?

4. Конкретизуйте на прикладах особливості зовнішньої та внутрішньої політики в країні, їх вплив на туризм.

5. Розкрийте основні риси державної політики у сфері туризму в різних типах країн.

6. Що таке «програми розвитку туризму» в країні?

7. Поясніть термін «національна туристська адміністрація».

Практичне заняття 7

Тема. Методика проведення аналізу економіки та інфраструктури країни

Завдання 1. Охарактеризуйте країну за даним планом туристського вивчення економіки країни.

План туристського вивчення економіки країни.

1. Рівень економічного розвитку (ВВП у цілому та на душу населення, показники рівня інфляції та якості життя);
2. Порівняти вищеназвані показники зі світовими даними;
3. Рівень інфляції, виражений у відсотках;
4. Соціально-економічні уклади (форми власності, типи ведення господарства, реалізація продукції);
5. Коротко перелічити галузі спеціалізації в трьох основних сферах діяльності: у сфері послуг, промисловості та сільському господарстві;
6. Основні напрямки спеціалізації та головні види діяльності (якщо вони є) держави у світовому туризмі;
7. Туристська інфраструктура країни:
 - 7.1 Транспортна система;
 - 7.2 Індустрія гостинності;
 - 7.3 Система громадського харчування.
8. Загальний висновок про економічний стан країни та її туристичної інфраструктури.

Тестовий контроль

1. Галузь виробництва продукції або послуги на експорт називається:
 - a) Сфера обслуговування;
 - b) Галузь міжнародної спеціалізації;
 - c) Сфера послуг.
2. Яка індустрія включає кілька груп установ та споруд, що виконують різні функції та взаємодоповнюють один одного: курорти спортивного призначення, спортивні комплекси і споруди?
 - a) Індустрія спорту;
 - b) Індустрія охорони здоров'я;
 - c) Індустрія освіти.
3. Сільське господарство складається з галузей. Оберіть правильні.
 - a) Землеробство;
 - b) Тваринництво;
 - c) Харчова промисловість.
4. Кількість головних ступенів індустрії освіти:
 - a) 3;
 - b) 4;

с) 5.

5. Яке слово дослівно означає такий вид діяльності, продукція якої призначена для збуту:

- а) Господарство;
- б) Промисел;
- с) Ремесло.

Контрольні питання.

1. Основні поняття про економічні умови розвитку туризму?
2. У чому полягає відмінність методичних підходів вивчення економічних умов в туристському країнознавстві від економічної географії та комплексного країнознавства?
3. Поясніть країнознавчий зміст поняття «туристська інфраструктура».
4. Назвіть провідні галузі туристської інфраструктури. Дайте короткий план характеристики кожної з провідних галузей туристичної інфраструктури.
5. Назвіть чотири основні групи галузей сфери послуг в туристському країнознавстві, дайте їх коротку характеристику.
6. Розкрийте на конкретних прикладах особливості галузевого складу: а) індустрії розваг; б) індустрії дозвілля; с) індустрії охорони здоров'я; d) індустрії спорту.

Практичне заняття 8

Тема. Країнознавчі методи дослідження території та навколишнього середовища

Завдання 1. Охарактеризувати територію та навколишнє середовище країни за даним планом.

План характеристики території та навколишнього середовища країни.

1. Країна, її територія (розміри та параметри);
2. Структура внутрішнього устрою території (історико-географічні провінції, великі фізико-географічні об'єкти, вихід до моря);
3. Типи навколишнього середовища, особливості їх розташування (відзначити найбільш характерні), коротко описати не більше двох типів, на які орієнтується у своєму розвитку туризм;
4. Рівень екологічної культури (охарактеризувати «модель культури поведінки» населення і політику уряду по відношенню до навколишнього середовища);
5. Зробити загальний висновок про територію та навколишнє середовище країни, взаємозв'язок туризму, навколишнього середовища та екології.

Тестовий контроль

1. Частина поверхні земної суші із притаманними їй природними, а також створеними у результаті людської діяльності властивостями та ресурсами називається:

- а) Територія держави;

- b) Територія;
 - c) Склад держави.
2. Розміри територіальних вод становлять не більше:
- a) 10 миль;
 - b) 11 миль;
 - c) 12 миль.
3. Сукупність умов, які оточують людину, тобто середовище її існування -
- a) Ареал;
 - b) Навколишнє середовище;
 - c) Конфігурація території.
4. Існуючі поселення, що зберегли особливості традиційної культури, форм господарювання, архаїчні уклади, властиві певному етносу в даній місцевості називається:
- a) Руральна зона;
 - b) Урбанізована зона;
 - c) Традиційно-етнографічна зона.
5. Природні та антропогенні території з мережею туристських установ різного профілю називається:
- a) Природна зона;
 - b) Рекреаційна зона;
 - c) Заповідна зона.

Контрольні питання

1. Які уявлення про територію держави (країни) представлені в туристському країнознавстві?
2. Розкрийте зміст поняття «територіальні води».
3. Поясніть на прикладах різних країн вплив конфігурації та розмірів території країни на розвиток туризму.
4. У чому відмінність понять «територія» і «простір»?
5. Що таке соціально-економічний простір?
6. Що розуміють під терміном «навколишнє середовище» в туристському країнознавстві?
7. Назвіть основні компоненти навколишнього середовища. Поясніть їх взаємозв'язок на конкретних прикладах.
8. Перелічіть шість типів просторів (зон). Дайте коротку характеристику кожному типу.
9. Поясніть техніку і можливості створення мозаїчного простору - образу країни найбільш привабливого для туризму.
10. Розкрийте взаємозв'язок туризму, навколишнього середовища та екології

КРАЇНОЗНАВЧИЙ ДОВІДНИК КРАЇН І ЧАСТИН СВІТУ

Австралія (від лат. Australis – південний) – материк в Пд. півкулі. Відкрита в 1606 р. голландцем В. Янсоном. Площа 7713,3 тис. км².

Австрія (Osterreich, Австрійська Республіка) – федеративна держава у Центральній Європі, демократична президентська, парламентська федеральна республіка. Глава держави – президент, вищий законодавчий орган – двохпалатний парламент. Основні політичні партії: Соціал-демократична партія Австрії, Австрійська народна партія, Австрійська партія свободи, партія «Зелена альтернатива». Прапор – три однакові за шириною горизонтальні смуги: верхня і нижня – червоні, центральна – біла. Грошова одиниця – австрійський шилінг. Державна мова – німецька. Столиця – Відень (міська агломерація, 1,8 млн. мешканців). Населення країни становить 8,16 млн. мешк. (95 мешк. на км²), 98 % – австрійці, 2 % – хорвати, словенці, угорці; за віросповіданням 84 % – католики, 16 % – протестанти; міське населення – 55%. Територія 83,9 тис. км², поділена на 9 федеральних земель: Бургенланд (3965 км², 273 тис. мешк.), Нижня Австрія (19174 км², 1505 тис. мешк.), Верхня Австрія (11980 км², 1373 тис. мешк.), Каринтія (9533 км², 558 тис. мешк.), Зальцбург (7154 км², 501 тис. мешк.), Штірія 16388 км², 1203 тис. мешк.), Тіроль (1264 км², 649 тис. мешк.), Форарльберг (2601 км², 340 тис. мешк.), Відень (415 км², 1589 тис. мешк.). Найбільші міста: Грац (232 тис. мешк.), Лінц (203 тис. мешк.). Понад 60 % території займають Сх. Альпи з найвищим пасмом Високий Тауерн, максимальні відмітки якого 3797 м (г. Гроссглоклер) і 3774 м (г. Вільдшпіце). Решта території – височини передгір'я і улоговини. Клімат найбільшої Віденської улоговини помірний, теплий, у Альпах кліматичні пояси, ліси, переважно смерекові, займають 39 % території. Корисні копалини: магнезит, нафта, природний газ, буре вугілля, залізна руда, мідні, свинцево-цинкові та вольфрамові руди, боксити, графіт. Гідроенергетика виробляє 70 % електроенергії. Австрія належить до індустріально високорозвинутих країн. Провідні галузі промисловості: машинобудівна, металургійна, хімічна, целюлозно-паперова, гірничодобувна, текстильна, харчова. Має продуктивне сільське господарство (частка у ВВП – 3,4 %) з виробництвом усіх видів продукції, провідна галузь – тваринництво. Розвинутий цілорічний туризм (до 20 млн туристів з-за кордону, прибуток від яких перевищує 160 млрд. шилінгів). Протяжність залізниць – 5,81 тис. км, автошляхів – 34 тис. км, 3 млн. легкових автомобілів. Торгує з 150 країнами світу. 65 % експорту і 68 % імпорту припадає на країни ЄС. Експорт: машини, устаткування, лісоматеріали, графіт, азотні добрива, металовироби. Імпорт: пальне, продовольчі товари, сировина, автомобілі. **Історична довідка.** Впродовж другої половини I тис. н.е. територію сучасної А. заселили германська та частково слов'янські племена. З 1156 р. А. стала герцогством, а в 1282 р. там утвердилася династія Габсбургів. Поступово сформувалася багатонаціональна монархія, яка включила чеські, польські, словацькі, угорські, українські, південнослов'янські, італійські землі та стала на перешкоді розширення османської експансії на території Європи. Імперія Габсбургів перетворилася в одну з наймогутніших європейських держав і виступила ініціатором створення Священного союзу в 1815 р.

Революція 1848 – 1849 рр. привела до буржуазних перетворень, а потім і до модернізації монархії: у 1867 р. утворилася дуалістична Австро-Угорська імперія. Під час Першої світової війни вона воювала на боці держав німецького блоку. Загострення національних проблем і поразка в 1918 р. привели до розпаду монархії. 12 листопада 1918 р. А. була проголошена республікою. Сен-Жерменський мирний договір 1919 р. визначив її сучасні кордони. У березні 1938 р. німецькі війська окупували А. і приєднали її до нацистської Німеччини (аншлюс). Навесні 1945 р. А. була визволена і окупована військами СРСР, США, Великобританії, Франції. Державний договір 1955 р. про відновлення незалежної та демократичної А. поклав край окупації та сприяв прийняттю закону про її постійний нейтралітет.

Азія (від. семітського «асу» – схід) – найбільша частина світу (30 % всієї суші), частина єдиного материка Євразії. Материкова А. розташована в Півн. півкулі. Границя з Європою умовна. Площа А. (з Кавказом) – 43448 тис. км², у тому числі 2 млн. км² – острови і 8 млн. км² – півострови.

Азія Центральна – область підвищених пустельних рівнин і височин у внутрішній частині Азії, на зах. Китаю і в Монголії. Площа – майже 6 млн. км².

Америка – частина світу, що складається з двох материків – Північної Америки і Південної Америки з прилеглими островами. Загальна площа – 42,5 млн. км². Відкрита для європейців у 1492 р. Х. Колумбом. Названа іменем Америкго Веспуччі.

Америка Південна – материк у південній частині Зах. півкулі. Площа разом з островами – 18 млн. км².

Америка Північна – материк у Зах. півкулі. На пд. з'єднується Панамським перешийком з Південною Америкою. Площа – 20360 тис. км². До неї відносяться острови: Гренландія (2176 тис. км²), Канадський Арктичний архіпелаг (1300 тис. км²), Вест-Індійські (240 тис. км²).

Америка Центральна – назва пд. частини Північної Америки, між Теуантепекським і Дар'єнським перешийками. Площа – 770 тис. км².

Балканські країни – розташовані на Балканському півост.: Словенія, Хорватія, Боснія та Герцеговина, Сербія, Чорногорія, Албанія, Македонія, Греція, Болгарія, частина Туреччини, пд. частина Румунії; разом – майже 650 тис. км² і 61 млн. мешк.

загалом (без Росії) – 147 млн. мешк., 1,7 млн. км²; зараз терміном **Б.к.** окреслюють Литву, Латвію, Естонію.

Білорусь (Республіка Білорусь) – слов'янська країна в Сх. Європі. Член СНД. Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавчий орган – Верховна Рада (однопалатна). Політичні партії: Об'єднана демократична Білорусії, Білоруська християнська, Білоруська

соціал-демократична громада, Партія комуністів Білорусії, Християнсько-демократичний союз Білорусії та ін. Прапор – дві горизонтальні смуги: верхня – широка червона, нижня – вузька зелена; біля древка – вузька вертикальна з червоним орнаментом на білому фоні. Державна мова – білоруська. Грошова одиниця – білоруський рубль. Столиця – Мінськ (1,7 млн. мешк.). Населення – 10,35 млн. мешк. (50 мешк. на км²): білоруси – 78 %, росіяни – 13 %, поляки – 4 %, українці – 3%. Основна релігія – православне християнство. Природний приріст від’ємний (-1,9 %), міське населення – 67 %, найбільші міста: Гомель, Могильов, Вітебськ, Гродно, Брест. Територія 207,6 тис. км², поділяється на 6 областей. Більша частина території рівнинна, тільки із зх. на сх. тягнеться Білоруське пасмо (345 м). Клімат – помірно-континентальний, з помірним зволоженням. Економіка продовжує перебувати на командно-планових засадах. Корисні копалини: калієві солі, торф, будівельні матеріали. Промисловість: автомобілебудування та тракторобудування, машинобудівна, електротехнічна та електронна, металообробна, хімічна і нафтохімічна (добрива, пластмаси), легка (ляна, трикотажна, шкіряна), лісова, харчова. С.-г. культури: зернові (жито, пшениця, овес), цукрові буряки, льон; тваринництво (скотарство, свинарство.) **Б.** має транзитні комунікації: залізничні, шосейні, трубопровідні. Міжнародний аеропорт. Експорт: вантажні автомобілі, трактори, хімічна продукція, картопля, м’яса і молочна продукція. Імпорт: нафта, природний газ, кам’яне вугілля, прокат чорних металів, кольорові метали. Економіка сильно залежить від Росії. У 1999 р. підписаний договір про з’єднання **Б.** з Росією в одній союзній державі. **Історична довідка.** У перших століттях н.е. територію **Б.** заселили слов’янські племена, які проживали поряд з прибалтійськими народами. Впродовж X-XII ст. у складі Київської Русі існували Полоцьке, Турово-Пінське та інші феодальні князівства, які потім відійшли до складу Великого Князівства Литовського. За Кревською унією 1385 р. вони об’єдналось з Польщею. За Люблінською унією 1569 р. утворилась феодальна держава Річ Посполита, в яку входили білоруські землі. Після Брестської унії (1596) на територію **Б.** почала розповсюджуватись уніатська церква. Об’єднання білорусів в одній державі відіграло певну роль в формуванні білоруської народності. До Люблінської унії в Литовській державі до слов’янських народів було доброзичливе відношення. Білоруська мова з XV до кінця XVII ст. поряд з литовською і польською була офіційною. Формування білоруської народності супроводжувалось розвитком основних форм матеріальної і духовної культури, подібної для усїєї території **Б.** Етнічна своєрідність проявлялася в господарських заняттях, типах поселень, житлі, їжі, обрядах, звичаях, художній творчості. В цей період вперше по відношенню до західних земель Русі стало вживатися поняття “Біла Русь”. Спочатку воно охоплювало тільки північно-східні землі сучасної **Б.** (Полоцьк, Вітебськ, Могильов), але пізніше розповсюдилось на всю територію. Повстання на Україні під проводом С.Наливайко супроводжувалось селянськими рухами в **Б.** Під час національно-визвольної революції в Україні 1648-1657 рр. і російсько-польської війни 1654-1667 рр. поживалась визвольна боротьба білоруського народу, запеклі бої відбулися під Брестом і Мінськом. Після першого поділу

Польщі в 1772 р. до Росії відійшла східна частина **Б.** з містами Вітебськ, Могильов, Гомель, Полоцьк; після другого поділу в 1793 р. – центральна частина з м. Мінськ; після третього поділу 1795 р. – вся **Б.** Білоруські була сильно сплюндровані під час війни 1812 р. Після реформи 1861 р. 55,5 % землі залишилось у поміщиків, 11,3 % – у церкви та держави. Пожвавився розвиток промисловості та процес формування капіталістичних відносин. В січні 1863 р. вибухнуло повстання, найактивнішими учасниками якого були демократичні верстви міського населення під керівництвом Катуся Калиновського. Після розгрому повстання Калиновський був страчений. В середині 80-х років XIX ст. у Вітебську, Мінську, Гомелі появилися марксистські кружки. В 1898 р. в м. Мінськ відбувся I з'їзд РСДРП. 19 червня 1914 р. почалась Перша світова війна. 3 серпня 1915 р. воєнні дії розгорнулися на території **Б.** В лютому 1917 р. відбулася Лютнева революція, а в жовтні 1917 р. – більшовицький Жовтневий переворот. 30 грудня 1918 р. VI Північно-Західна конференція Російської комуністичної партії (більшовиків) прийняла рішення проголосити самостійну Білоруську Соціалістичну Республіку. 1 лютого 1919 р. був обнародований маніфест, який проголосив **Б.** суверенною соціалістичною республікою. В грудні 1922 р. **Б.** увійшла до складу СРСР як федеративна соціалістична республіка. Під час Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. **Б.** стала ареною потужного партизанського руху. В грудні 1991 р. в Біловезькій пущі лідери Росії – Б.Єльцин, України – Л.Кравчук і **Б.** – М.Шушкевичем підписали акт про ліквідацію СРСР. **Б.** була проголошена незалежною державою. Через 3 роки в результаті виборів до влади прийшов О. Лукашенко, який відновив прокомуністичний режим і символіку, а також склав договір про об'єднання з Російською федерацією (1999 р.).

Болгарія (България, Республіка Болгарія) – слов'янська держава в Південно-Східній Європі. Президентсько-парламентська республіка. Глава держави – президент, законодавча влада – однопалатні Народні Збори. Функціонує майже 80 партій, найбільш впливові з них – Союз демократичних сил, Демократична партія, Радикально-демократична партія, Болгарська соціалістична партія. Прапор – три однакові за шириною горизонтальні смуги (зверху вниз): біла, зелена, червона. Грошова одиниця – лев. Державна мова – болгарська. Столиця – Софія (1,2 млн. мешк.). Населення – 7,7 млн. мешк. (76 мешк. на км²), болгари – 85 %, 15 % – турки і цигани. Віросповідання – православне християнство (88 %) та мусульманство. Міське населення – 67 %. Найбільші міста: Пловдив, Варна. Територія – 110,9 тис. км², поділена на 9 областей. Гори і височини займають 60 % території, в центрі Стара Планина, на пд. – гори Родопи, розділені Верхньо-Фракійською (Марицькою) низ.; на пн. – Дунайська рівнина та Добруджа, що переходять у низовини над Дунаєм. Клімат помірний, теплий, на пд. – середземноморський. Дубові і букові ліси займають 35 % території. **Б.** має обмежені корисні копалини. Найбільше значення мають: залізні, свинцево-цинкові і мідні руди, буре і кам'яне вугілля, мармур, цілющі мінеральні води (500 джерел). Господарство знаходиться на перехідному етапі від централізовано-планового до ринкового. Промисловість: гірничодобувна, металургія, машинобудівна (іригаційне обладнання), хімічна, харчова.

Розвинуте с.г., вирощування зернових, соняшника, овочів, винограду, тваринництво м'ясо-молочного напрямку (велика рогата худоба, вівці, свині, птиця). Важлива галузь економіки – міжнародний туризм і курортне господарство (курорти Золоті піски, Албена та ін.) Основними видами транспорту є: залізничний (6,5 тис. км, з них 63 % електрифіковані); (автошляхів з твердим покриттям – 37,3 тис км.) Розвинутий повітряний (81 міжнародна і 8 внутрішніх авіаліній) і морський (порти Варна і Бургас) флоти. Експорт: машини (електро- і мотокари), продукція харчової промисловості (тютюнові і консервні виробы, ефірна олія, вино) і сільського господарства (свіжі овочі, фрукти, виноград). Імпорт: транспортні засоби, чорні метали, нафта, вугілля, целюлоза. **Історична довідка.** Здавна на території **Б.** проживали фракійські народи. У I ст. н.е. її територія була завойована Римом, а в 395 р. увійшла до складу Східної Римської (Візантійської) імперії. У другій половині I тис. тут осіли слов'янські племена, в 681 р. склалося Перше Болгарське царство (до 1187 р.) і Друге Болгарське царство (1187 – 1396 рр.). Потім **Б.** завоювали турки-османи. У складі Османської імперії вона перебувала до російсько-турецької війни 1877 – 1878 рр., після чого до 1908 р. була васалом Порти. З 1908 р. стала незалежним царством. Під час Першої світової війни в 1915 р. виступила на боці Німеччини, зазнала поразки і за Нейїським мирним договором 1919 р. втратила значні території та вихід до Егейського моря. Навесні 1941 р. стала союзницею нацистської Німеччини, на її територію вступили фашистські війська. Оплотом антифашистських сил став Вітчизняний фронт. У 1944 р. радянські війська визволили територію **Б.**, монархо-фашистський режим був скинутий. 15 вересня 1946 р. відбулося проголошення Народної Республіки Болгарії, яка взяла курс на побудову соціалізму. **Б.** увійшла до складу РЕВ і ОВД. Наприкінці 1980-х рр. відбулися антисоціалістичні виступи, які привели до демонтажу адміністративно-командної соціалістичної системи і поступового переходу **Б.** на шлях ринкових перетворень та інтеграції у євроатлантичні структури.

Боснія та Герцеговина (Bosna i Hercegovina) – слов'янська країна в Європі, в центрі Балканського півостр., з незначним виходом до Адриатичного моря. Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Основні політичні партії: Мусульманська партія демократичної дії, Сербська демократична партія, Хорватська демократична співдружність. Прапор – біле полотнище з синім щитом у центрі, на якому біла коса смуга та білі хрести. Грошова одиниця – динар. Державна мова – сербсько-хорватська. Столиця – Сараєво (500 тис. мешк.). Населення – 3,9 млн. мешк. (77 мешк. на км²), боснійці (слов'яни-мусульмани) – 43,6 %, серби (православні) – 31,4 %, хорвати (католики) – 17,3 %. Територія – 51,1 тис. км². Осн. адм.-тер. одиниця – община. Більшість території займає Динарське нагір'я, невеликі низини над ріками Савою, Дриною, Босною. Клімат помірний, теплий, на зх. – середземноморський. Корисні копалини: залізні і свинцево-цинкові руди, боксити, лігніти. Господарство зруйноване громадянською війною. Промисловість: гірничодобувна, чорна і кольорова металургія, електротехнічна, хімічна, харчова. В с.г. вирощують пшеницю, кукурудзу, картоплю, оливки,

виноград, розвинуте гірське скотарство (вівчарство). Експорт: залізні руди, чорні метали, алюміній, папір. Імпорт: нафта і нафтопродукти, газ, транспортні засоби. **Історична довідка.** Територія Боснії і Герцеговини була заселена в давнину ілірійськими племенами, а в перші століття н.е. завойована римлянами і увійшла в Римську імперію як провінція Далмація. В VI – VII ст. була заселена слов'янами. В XII ст. утворилось Боснійське князівство. Перший бан (князь) – Кулін (1180 – 1204). На території **Б. і Г.** розповсюдилось богомільство (назва походить від глави секти Богомила. Зародилось в Болгарії як антифеодальний рух, в основі вчення лежав дуалізм про боротьбу в світі і в людині двох начал: доброго духовного і матеріального злого. Богомольці відкидали християнську церкву і її обряди, приватну власність). На базі цього вчення виникла Боснійська церква. Боснія тривалий час вела боротьбу проти угорських королів, які до кінця XII ст. підпорядкували її своїй верховній владі. Повної незалежності і могутності Боснія досягла при Стефані I Твртко (1353 – 1391), який приєднав до своїх володінь низку сербських і хорватських земель. У 1377 р. він проголосив себе королем. Після його смерті Боснія розпалася, а в 1463 р. була захоплена турками. Герцеговина в XIII ст. складала частину сербських земель, у XIV ст. входила в Боснійське королівство, в 1448 р. стала самостійним герцогством, але в 1482 р. була захоплена турками. В складі Османської імперії **Б. і Г.** утворили Боснійський пашалик. Великі феодали прийняли іслам. Боротьба проти турків велась постійно. Особливо могутнього розмаху набуло Герцеговинське повстання 1875-1878 рр. За Сан-Стефанським миром, що завершив російсько-турецьку війну (1877-1878) **Б. і Г.** одержала автономію на чолі з губернатором-християнином. Берлінський конгрес в 1878 р. дозволив Австро-Угорщині окупувати **Б. і Г.** і там ввести своє управління. В 1908 р. Австро-Угорщина оголосила про анексію **Б. і Г.**, що викликало гостру політичну кризу в міжнародних відносинах. Вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда 28 червня 1914 р. в Сараєво стало приводом до розв'язання Першої світової війни. Після війни в 1918 р. **Б. і Г.** увійшли в Королівство сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Югославію). В квітні 1941 р. була окупована німцями та включена в маріонеткову державу Хорватію. В листопаді 1941 р. розпочалося антифашистське повстання. В 1945 р. **Б. і Г.** була звільнена і увійшла до складу ФНРЮ (пізніше – СФРЮ) згідно конституції 31 січня 1946 р., як одна з шести республік. В 1991 р. вийшла з складу СФРЮ і була проголошена незалежною державою.

Великобританія (Сполучене королівство Великобританії і Північної Ірландії) – країна на півн. зах. Європи на Британських островах. Політичний устрій – парламентарна монархія. Номінальний глава держави – король (з 1952 р. – королева Єлизавета II). Законодавчий орган – двопалатний парламент: палата лордів (членство передається по спадковості перам, принцам королівської крові, а також входять вищі духовні і судові сановники) і палата общин (загальнонаціональні представницькі збори, які вибираються на 5 років). Провідні політичні партії – Консервативна, Лейбористська, Ліберально-демократична. Прапор – синє полотнище з широкими червоними смугами, що утворюють хрест, і вузькими червоними смугами діагональної форми.

Державна мова – англійська. Грошова одиниця – фунт стерлінгів. Столиця – Лондон (7 млн. мешк.). В. – постійний член Ради Безпеки ООН, член НАТО і ЄС. Площа В. – 244, 1 тис. км² населення – 59,64 млн. мешк. (2001) (239 мешк. на км²). Складові частини: Англія – 130,4 тис. км² і 48, 7 млн. мешк.; Шотландія – відповідно 78,8 і 5,1; Валлія – 20,8 і 2,9; Пн. Ірландія – 14,1 і 1,6. Території з особливим статусом: Нормандські острови – 195 км² і 14 тис. мешк.; о. Мен – 572 км² і 70 тис. мешк. Залежні території: Гібралтар – 30 тис. мешк., Ангіла – 9, Бермуди – 56, Фолклендські острови – 2, Кайманові острови – 31, Монсеррат – 11, Теркс і Кайкос – 13, о. Св. Єлени – 6 тис. мешк. Прибл. 80 % населення англійці, 9 % – шотландці, 5 % – валійці, 4 % – ірландці. Майже 50 % – за віросповіданням протестанти англіканського напрямку, 13 % – католики. Приріст населення низький – 2,8 %, 15 % – у віці понад 65 років. Міське населення – 92 %. Найбільші міста: Бірмінгем (2,6 млн. мешк.), Манчестер (2,6 млн. мешк.). Територія острівна, найбільший острів – Великобританія (230 тис. км²). Пн. береги розчленовані фіордами; пд. – берегові кручі. Рельєф пн. – зх. частини – гірський, найбільша висота – г. Бен-Невіс (1343 м.). Пд. – сх. частина рівнинна. Ліси займають 10% площі. Клімат помірний, морський, річна к-сть атм. опадів – 700 – 3000 мм, сильні вітри (особливо взимку), часті тумани. Ріки: Темза, Северн, Мерсі. **В.** – одна з найрозвинутіших країн світу, разом з США – найбільший експортер капіталу. Частка с.-г. виробництва – 2 % від ВВП (брутто), промисловість – 26 %, послуги – 72 %. Корисні копалини: нафта і газ (на шельфі), кам'яне вугілля, Традиційні галузі промисловості: металургія, гірнична, суднобудівна, текстильна (втратили своє міжнародне значення); значного розвитку набули хімічна, автомобільна, авіаційна, електротехнічна та електрон. Продукція с.г. (11, 9 млн. га с.-г. угідь) забезпечує 40 % потреб країни, основні галузі: ВРХ (12 млн.), свинарство, вівчарство; вирощування зернових (пшениця, овес, ячмінь), цукрових буряків, картоплі, овочів. Головні с.-г. регіони – на сх. і пд.-сх. Розвинута мережа залізничного і шосейного сполучення, вел. вузол авіаційного сполучення (Лондон). З континентальною Європою **В.** зв'язана паромним сполученням, з 1994 р. – Євротунелем, довжиною 50 км під Ла-Маншем. Експорт: автомобілі, літаки, судна, хімічні продукти, текстильні вироби, (на суму 103, 4 млрд. ф. с). Імпорт: продовольство, корми, метали, ліс, (на суму 113,7 млрд. ф. с). **Історична довідка.** Впродовж I тис. до н.е. територію сучасної **В.** заселяли кельти, яких у I ст. н.е. завоювали римляни. У V-VI ст. на острови проникли англосакси. Нормандське завоювання 1066 р. поклало початок правлінню короля Вільгельма, від якого ведуть лік англійські монархи. На протязі XII-XV ст. склалася централізована феодална держава – станова монархія з парламентом (1265 р.). Впродовж наступних століть розгорнувся процес первісного нагромадження капіталу, розвитку мануфактурного виробництва і становлення капіталістичних відносин, які остаточно утвердилися в результаті Англійської буржуазної революції середини XVII ст. Під час Реформації (1530-і рр.) утворилася англіканська церква на чолі з монархом. Після буржуазної революції почалося складання політичних партій – торі та вігі, які в XIX ст. трансформувалися відповідно в Консервативну та Ліберальну партії. У

результаті заокеанській експансії Англія захопила величезні території в Америці, Африці, Азії, створила Британську колоніальну імперію і до початку ХХ ст. встановила свою гегемонію в колоніальній сфері. Середина ХІХ ст. – вершина британської економічної та політичної могутності (“Англія – фабрика світу”). Саме з цього часу ввійшло в обіг вживання термінів Великобританія та Британська імперія. **В.** відіграла провідну роль у створенні Антанти (разом з Францією та Росією) та підготовці Першої світової війни. Після перемоги в ній вона отримала значну частину німецьких і османських колоній. Політика потурання фашистській агресії та зрив англо-франко-радянських переговорів 1939 р. привели до розв’язання Другої світової війни, в якій **В.** воювала на боці держав антифашистської коаліції. Після Другої світової війни, не дивлячись на розпад своєї колоніальної імперії, **В.** залишається однією з наймогутніших держав сучасного світу. Вона стала засновницею ООН і постійним членом Ради Безпеки ООН, вступила до НАТО і ЄС, володіє потужним ядерним потенціалом. **В.** належить до групи “великих держав” і держав “великої вісімки”.

Італія (Italia, Італійська Республіка) – держава на пд. Європи, займає Апенінський півострів, о-ви Сіцилія, Сардинія та ряд дрібних. Адм. поділ – 20 областей. **І.** – президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавча влада – парламент. Осн. політ. партії: Італійська народна, Італійська соціалістична, Демократична партія лівих сил, Італійська соціал-демократична, Італійська республіканська, Ліберальна, Радикальна, Ліга Півночі. Прапор – три вертикальні однакові за шириною смуги (зліва направо):

зелена, біла, червона. Державна мова – італійська. Грошова одиниця – ліра. Столиця – Рим (2,65 млн. мешк.). Населення – 57,7 млн. мешк. (2001 р.) (190 мешк. на км²) з них 94 % – італійці, сардинці та ін. За віросповіданням 83 % – католики. Міське населення – 67 %, 10 міських агломерацій з нас. понад 1 млн. мешк. Найбільші з них: Рим, Неаполь, Мілан, Венеція, Флоренція. Територія 301, 3 тис. км². У межах **І.** знаходяться пд. частина Альп з масивом Монблан; плоске алювіальне

Падуанське плоскогір’я, обмежене пасмами Альп з пн., Апеннінський півострів з ланцюгами Апеннін, довж. 1350 м., що простягаються через увесь півострів. Гори й височини займають 77 % території, часті землетруси, є діючі вулкани. Клімат субтропічний середземноморський, в Альпах – гірський; літо гаряче і сухе, зима волога і тепла. Густа мережа рік, значна частина яких влітку пересихає. Ліси: дубові каштанові, букові, а в Альпах ялинові, займають 22 % території. Корисні копалини: цинк, сірка, ртуть, пірит, боксити. Значні гідроресурси. **І.** – високо розвинута індустріально-аграрна країна із значною часткою державного сектору в банківській справі, промисловості та транспорті. Основа економіки – промисловість та послуги: переважають невеликі родинні підприємства; значна кількість промислових об’єднань – концернів: Фіат (автомобілі), ЕНІ (енергетика), Оліветті (канцелярське приладдя), Піреллі

(гумові вироби); в-во автомобілів (переважно в Турині), вагонів, хімічних та енергетичних пристроїв, електронних приладів, нафтопереробні та металургійні комбінати зосереджені в портах. Аграрний сектор головним чином землеробського напрямку. Рослинництво – 58 %, тваринництво – 42 %. Головні культури: пшениця, фрукти, (понад 6 млн. т на рік), виноград. Тваринництво (вівчарство і вел. рог. худоба), менш розвинуте із-за браку кормів свинарство, рибальство. Розвинутий закордонний туризм (понад 25 млн. іноземних туристів на рік). В Альпах – гірські курорти. Густа мережа залізничних і шосейних шляхів. І. з Європою пов'язана системою трансальпійських тунелів. Експорт: транспортні засоби, апаратура, лічильні машини, с.г. і продовольчі товари, продукція легкої промисловості, хімічні продукти. Імпорт: нафта, вугілля, природний газ, лісоматеріали. **Історична довідка.** З найдавніших часів на території І. проживали народи етрусків, сіканів, лігурів, на зміну яким прийшли італіки. Саме представники цієї групи – латини та сабіни – у 753 р. до н.е. заснували Рим. До 476 р. н.е. італійські землі входили до складу Древньоримської рабовласницької держави. У другій половині I тис. н.е. територія І. була завойована остготами, Візантією, лангобардами, франками. Після розпаду ранньофеодальної Франкської держави за Верденським договором 843 р. італійські землі виділилися в окреме королівство, яке в X ст. після завоювання Риму німецьким королем Оттоном увійшло до складу Священної Римської імперії (з кінця XV ст. – Священної Римської імперії німецької нації). Характерною формою італійської середньовічної держави стали міста-держави з республіканським устроєм. Ватикан перетворився в організаційний і духовний центр католицизму на чолі з Папою Римським. Впродовж XIV-XVI ст. в І. розвиваються ранньокапіталістичні відносини і складається своєрідний культурний ландшафт – культура Відродження. Водночас І. продовжувала залишатися роздробленою, її землі входили до складу Іспанії, Австрії, Франції. Боротьба проти іноземного панування та за ліквідацію феодально-територіальної роздробленості (Рісорджименто) переросла в рух карбонаріїв, рух під керівництвом організації “Молода Італія”, а потім у революції 1848-1849 і 1859-1860 рр. Лідерами визвольного та об'єднавчого процесів стали Дж.Мадзіні та Дж.Гарібальді. На кінець 1860 р. І. була в основному об'єднана навколо Сардинського королівства (з 1861 р. – Італійське королівство). Остаточо цей процес завершився у 1870 р., коли до І. був приєднаний Рим. Наприкінці XIX – початку XX ст. І. перетворилася в середньорозвинену капіталістичну державу, завоювала колонії в Африці (Сомалі, Еритрея, Тріполітанія, Кіренаїка). У Першій світовій війні І. воювала на боці країн Антанти з 1915 р., розширила свою територію за рахунок Південного Тіролю, Істрії тощо. У 1922 р. до влади в країні прийшли фашисти на чолі з Б.Муссоліні (до 1943 р.). Фашистська І. захопила Ефіопію (1935-1936), Албанію (1939), брала участь в інтервенції проти республіканської Іспанії (1936-1939). Уклала військово-політичний союз з нацистською Німеччиною і в 1940 р. на її боці вступила в Другу світову війну. В 1943 р. фашистський режим в І. був ліквідований, а її окупувала Німеччина. В 1945 р. завдяки діям Руху Опору та англо-американських військ І. була звільнена. І. перетворилася в одну з

найпотужніших держав сучасного світу. Вона – член НАТО, ЄС, держава групи “великої вісімки”.

Канада (Canada) – федеративна держава у пн. частині Пн.Америци на узб. Пн. Льодовитого, Атлантичного й Тихого о. Включає 10 провінцій і 2 території. Парламентська федеративна республіка в складі Співдружності націй. Глава держ. – англійська королева, представлена генерал-губернатором. Законодавчий орган – двопалатний парламент. Прапор – три вертикальні смуги: центральна – широка біла з червоним кленовим листом, дві крайні – більш вузькі, червоного кольору. Державні мови – англійська, французька. Грошова одиниця – канадський долар. Столиця – Оттава (800 тис. мешк.). Населення – 31,6 млн. мешк. (2001 р.), (3 мешк. на км², найменше в світі), переважно британського (60 %) і французького (24 %) походження, індіанці, ескімоси, українці. Одна з найменш заселених країн світу. 90 % нас. сконцентровано вздовж пд. кордону, міське населення – 75 %. Найбільші міста: Монреаль, Торонто, Ванкувер. Релігія – католицизм, менше – протестантизм. Територія – 9976 тис. км² (друге, після Росії, місце в світі). 75 % тер. займають височини і гори; на зх. вздовж меридіанів – Кордильєри і Великі Рівнини (прерії), на сх. (в т. ч. півострів Лабрадор) – докембрійська Канадська платформа; низини над Гудзоною затокою і Великими Озерами та в дол. р. Св. Лаврентія. Клімат – від помірного теплого на пд. до полярного – на пн. (вічна мерзлота); безліса тундра на пн. переходить у розлогу канадську тайгу; на пд. сх. – мішані і листяні ліси. Корисні копалини: нафта, газ, кам’яне вугілля, руди металів, золото. **К.** – один з найбільших виробників мінеральної сировини, понад 80 % якої йде на експорт. Значні лісові і водні ресурси; великі гідроелектростанції (комплекс Лагранд). **К.** – високорозвинута країна, за обсягом пром. виробництва і ВВП входить до «сімки» провідних країн світу. Економіка тісно пов’язана з економікою США. Промисловість: лісова, целюлозно-паперова, чорна і кольорова металургія, нафтопереробна, м’ясоконсервна, автомобільна, електронна, хімічна. С.г. розвинуте, вирощування зернових (пшениці у преріях), фрукти, овочі, технічні культури. Тваринництво, пер. молочне, птахівництво, лісництво, рибальство. За виробн. с.-г. продукції **К.** займає провідне місце в світі. Розвинута інфраструктура міжнародного туризму. Транспорт: переважно залізничний (трансконтинентальний) (60 тис. км.), автомобільний (автошляхів з тверд. покриттям – 887 тис. км.), авіаційний, судноплавство. Експорт: сировина, напівфабрикати, продовольство, автомобілі, м’ясо- і рибоконсерви. Імпорт: готові промислові вироби, цитрусові, кофе, чай.

Історична довідка. Здавна територію К. населяло корінне населення індіанців і ескімосів. У XVI ст. розпочалася французька, а на початку XVII ст. англійська колонізація канадських земель. Англо-французька боротьба завершилася перетворенням К. в 1763 р. в англійську колонію. У 1867 р. К. отримала статус британського домініону. На 1870-і роки склалися сучасні кордони К., тільки о.Ньюфаундленд був приєднаний у 1949 р. Наприкінці XIX – першій половині XX ст. завдяки активній еміграції, в тому числі українській, відбувався бурхливий господарський розвиток К. Під час Першої та Другої світових воєн К. воювала на боці Великобританії. За Вестмінстерським статутом 1931 р. була

розширена компетенція канадського уряду у внутрішній і зовнішній політиці, хоча представник британської корони в особі генерал-губернатора перебуває на території К. до сьогодні. У 1949 р. К. вступила в НАТО. Вона також входить до групи провідних держав світу – «великої вісімки», є членом організації НАФТА (разом із США та Мексикою) та багатьох інших міжнародних організацій.

Китай (Zhongguo, Китайська Народна Республіка) – держава в Центр. і Сх. Азії; поділяється на 22 провінції, 5 автономних районів і 3 міста центрального підпорядкування. Соціалістична республіка. Реальний глава держави – Генеральний секретар ЦК Компартії. Політичні партії: Комуністична партія Китаю, Революційний комітет гоміньдану, Демократична ліга Китаю. Прапор – червоне полотнище, у правому верхньому куті – велика золотиста зірка з кількома меншими, розташованими по колу великої. Державна мова – китайська. Грошова одиниця – юань. Столиця – Пекін (9,9 млн. мешк. в 1995 р.). Населення – 1273,1 млн. мешк. (2001 р.) (124 мешк. на км²), 55 національностей, китайці – 92 %, інші: чуань, дунгани, уйгури. Суворе обмеження приросту населення. За віросповіданням – послідовники місцевих культур, даосизму, буддисти, мусульмани. Територія – 9,6 млн. км² (третя після Росії і Канади), 80 % поверхні займають височини і гори: на пд. зх. – Тибетське нагір'я (4000 – 5000 м), оточене на пд. найвищими горами на Землі (Гімалаї); на сх. переважають низини (Китайська і Маньчжурська низ.). 3 кліматичні пояси: тропічний (пд. узбережжя), субтропічний і помірний (пн. і пн. сх.); на пд. сх. типовий мусонний, на зх. сухий континентальний (степи, напівпустелі, пустелі). Ріки та канали використовуються для зрошення і судноплавства. Корисні копалини: кам'яне вугілля (1 місце в світі), залізна руда, нафта, вольфрамові руди, сурма. **К.** – індустріально-аграрна країна з плановою економікою (в останні роки є елементи ринкової). Промисловість: домінує важка індустрія (чорна металургія, машинобудування, в-во транспортних засобів), цементна, текстильна, хімічна, нафтопереробна, електронна. Розвинуті традиційні ремесла. С.г. широко використовує зрошення, вирощування рису (1 місце в світі), пшениці (1 місце в світі), кукурудзи (2 місце в світі), бавовни, тютюну (1 місце в світі), чаю (2 місце в світі), сої, гаоляну, проса, ячменю, гречки; на пд. садівництво. Тваринництво: найб. в світі поголів'я свиней, тяглова роб. худоба, птахівництво, на зх. – розведення овець, кіз, шовківництво, рибальство. Транспорт: домінує залізничний, гужовий, судноплавство внутрішнє і каботажне; гол. порти: Шанхай, Циньгуантао, Далянь. Експорт: с.-г. сировина і продукти переробки, вироби народних промислів, с.-г. машини, металообробні верстати. Імпорт: каучук, бавовна, кольорові метали, електроніка. **Історична довідка.** У другій половині II тис. до н.е. у Древньому **К.** склалася ранньорабовласницька держава Ін, завойована племенами чжоу в XI ст. до н.е. Держава чжоу в VII ст. до н.е. розпалася на ряд самостійних царств. Наприкінці III ст. до н.е. в **К.** виникла централізована імперія Цинь, на зміну якій прийшла імперія Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.), що розпалася на самостійні держави. Нове об'єднання країни відбулося наприкінці VI ст. н.е. за правління династії Суй. У XII-XIII ст. спочатку Північний, а потім увесь **К.** був завойований племенами кочівників-чжурчженів і монголів. Монгольське іго

було скинуте в 1368 р., коли почалося правління династії Мін. Для придушення селянської війни 1628 – 1645 рр. китайські феодали покликали на допомогу манчжурських правителів, які встановили в **К.** панування своєї династії Цін до 1911 р. З середини ХІХ ст. в **К.** проникають Англія, США, Франція, Німеччина, Японія, Португалія. Проти манчжурської династії та навколоніального стану **К.** в країні розгорнулася Сінхайська революція 1911-1913 рр. під керівництвом Сунь Ятсена. Династія Цін була ліквідована, але імперіалістичний вплив залишився. Нові революційні рухи 4 травня 1919 р. і 1925-1927 рр. привели до остаточної ліквідації монархічного правління і встановлення влади національно-демократичної партії (Гоміньдану). Водночас у ході боротьби проти японської агресії в 1931-1945 рр. і завдяки допомозі з боку СРСР посилювався вплив Комуністичної партії під керівництвом Мао Цзедуна. На завершальному етапі Другої світової війни **К.** взяв участь у створенні ООН як держава-засновниця. Після розгрому японської Квантунської армії в серпні 1945 р. **К.** був визволений, але в країні продовжувалося протистояння між прихильниками Гоміньдану (лідер Чан Кайши) і КПК. В результаті перемоги останніх 1 жовтня 1949 р. була проголошена Китайська Народна Республіка, яка взяла курс на побудову соціалізму. Чанкайшисти закріпилися на о.Тайвань і до 1972 р. офіційно представляли **К.** в ООН. Політика “великого стрибка” і “культурної революції” в середині 50-х і 60-х роках ХХ ст. привели до спотворення соціалістичного будівництва, значних жертв і встановлення культури особи Мао Цзедуна. Після його смерті в 1976 р. і ліквідації “банди чотирьох” **К.** розпочав нові перетворення – політика “чотирьох модернізацій”, які характеризуються швидкими темпами розвитку господарства. Часткові ринкові перетворення і залучення іноземних капіталів в економіку відбуваються при збереженні керівної ролі КПК і загального курсу на побудову китайської моделі соціалізму. Зараз **К.** входить у групу “великих держав” і держав з найбільш динамічними характеристиками економічного розвитку.

Ліга Арабських Держав (ЛАД) – створена в 1945 р., за статутом, **ЛАД** – це «добровільна організація суверенних арабських держав, яка ставить своєю метою зміцнення тісних зв'язків між ними, координацію їх політичної діяльності, досягнення прогресу між країнами Арабського Сходу». Надає великого значення співробітництву в галузях економіки, фінансів, транспорту, культури. Членами **ЛАД** є 20 країна: Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Йорданія, Ірак, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Єменська Республіка, Мавританія, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Сомалі, Судан, Туніс.

Македонія (Македонія, Республіка Македонія, у номенклатурі ООН – Колишня Югославська Республіка Македонія) – країна в Європі, в центрі Балканського п-ва. Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавчий орган – Збори. Основні політичні партії: Демократична партія македонської національної єдності, Соціал-демократичний союз, Партія демократичного прогресу. Прапор – світлочервоне полотнище з золотистим кругом у центрі, від якого відходять 8 золотистих променів, які розширюються від центру до кінця. Державна мова –

македонська. Грошова одиниця – динар. Столиця – Скоп'є (507 тис. мешк.). Населення – 2,046 млн. мешк. (2001 р.) (80 мешк. на км²), македонці – 64 %, албанці, турки. За віросповіданням македонці – православні християни, інші – мусульмани. Територія – 25, 7 тис. км², адм.-територ. одиниця – община. Поверхня гориста (Шар-Платина), висока сейсмічність. Клімат континентальний, на пд. середземноморський. Економіка перехідна від планової до ринкової, її основу складає с.г. і гірничодобувна промисловість. З колишніх республік Югославії **М.** найменш розвинута. Корисні копалини: мідні, свинцево-цинкові, нікелеві руди, лігніти. Промисловість : кольорова металургія, машинобудування, хімічна, харчова. С.г.: у долинах – вирощування зернових, цукрових буряків, соняшника, бавовни, овочів, садівництво (персики, виноград); у горах – випас овець. Транспортна мережа розвинута слабо. Експорт: кольорові метали, хроміти, текстильні та тютюнові вироби, взуття. Імпорт: нафта і нафтопродукти, природний газ, машини й устаткування. **Історична довідка.** Територія **М.** входила до складу античної Греції. У IV ст. до н.е. тут склалася могутня держава, яка набула вершини свого розвитку під час правління Олександра Македонського. Після його смерті в 323 р. до н.е. вона поступово занепала, а згодом потрапила під владу римлян. Слов'яни заселили територію **М.** до кінця VII ст. Пізніше вона була захоплена Візантією, проти якої народ постійно піднімав повстання. Після поразки слов'ян на Косовому полі в 1389 р. **М.** підпадає під владу Османської імперії. В той час, коли Сербія, Хорватія були звільнені від османського іга в результаті визвольних війн і поразки турків в російсько-турецькі війни 1877 – 1878 рр., **М.** залишилась у складі Османської імперії. В 1903 р. на Ільїн день 2 серпня відбулася Внутрішня Македонсько-Одринська революція зі спробою скинути турецький гніт. Однак були звільнені лише окремі гірські райони, а в м. Крушево виник тимчасовий уряд. Остаточо **М.** звільнилась від турків тільки в результаті Балканських воєн 1912 – 1913 рр. і була поділена між Сербією, Болгарією та Грецією. Після Першої світової війни у складі Сербії стала частиною югослов'янської держави. В 1941 р. більша частина **М.** була окупована Болгарією, а решта території потрапила під владу фашистської Італії. В листопаді 1944 р. **М.** була визволена і в наступному році ввійшла до складу ФНРЮ (пізніше – СФРЮ) згідно конституції 31 січня 1946 р., як одна з шести республік. В 1991 р. вийшла з складу СФРЮ і була проголошена незалежною державою.

Молдова (Moldova, Республіка Модова) – держава у Пд.-Сх. Європі. **М.** поділяється на райони, у її складі дві автономії (Придністров'я та Гагаузія). Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавчий орган – парламент. Основні політичні партії: Аграрно-демократична, Соціал-демократична, Християнсько-демократичний Народний Фронт. Прапор – три вертикальні і однакові за шириною смуги (зліва на право): голуба, жовта, червона; на жовтій герб у вигляді орла. Державна мова – молдовська. Грошова одиниця – лей. Столиця – Кишинів. Населення – 4,4 млн. мешк. (2001 р.) (131 мешк. на км²); молдавани – 65 %, українці – 14 %, росіяни – 13 %, гагаузи (тюркське нас.) – 3,5 %. За віросповіданням – переважно

православні християни. Міське населення – 47 %. Найбільші міста: Кишинів, Тирасполь, Бельци, Бендери. Територія – 33,7 тис. км², поверхня переважно горбиста, рівнинна, у цент. частині – височинна, найвища ділянка Кодри (вис. до 429 м). Клімат помірний, теплий континентальний. **М.** бідна на корисні копалини. Економіка перехідна від планової до ринкової, її основу становить с.г. Промисловість: харчова (зокр. виноробство), тютюнова, легка (текстильна, швейна, шкіряна), цементна, машинобудування та металообробка, електротехнічна. С.г.: вирощування винограду, овочів, зернових (пшениця, кукурудза), соняшника, цукрових буряків, тютюну; тваринництво (скотарство, свинарство). Розвинута транспортна інфраструктура, переважно шосейні дороги та залізниці. Експорт: вино, овочі, плодоовочеві консерви, цукор, рослинна олія. Імпорт: нафта і нафтопродукти, газ, вугілля, автомобілі, чорні і кольорові метали. **Історична довідка.** Територія **М.** здавна знаходилася у зоні переплетення різних етносів, особливо дакського та слов'янського. В XI – XIV ст. перебувала під впливом Київської Русі та Золотої Орди. У результаті контактів волохів і східних слов'ян формується молдавський етнос. У 1359 р. утворилося незалежне Молдавське князівство, яке впродовж XVI – XVIII ст. перебувало під владою Османської імперії. Після російсько-турецьких воєн до Росії відійшло лівобережжя Дністра, а в 1812 р. – Бесарабія. Під впливом

Першої світової війни та революції в Росії у грудні 1917 – січні 1918 р. на території **М.** була проголошена радянська влада. У січні – березні 1918 р. Румунія захопила Бесарабію. 10 грудня 1924 р. була створена Молдавська АРСР у складі УРСР. 28 червня 1940 р. Бесарабія перейшла до складу СРСР. Як наслідок, 2 серпня 1940 р. була створена Молдавська РСР в сучасних кордонах. Під час Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. **М.**

стала ареною кровопролитних боїв і була звільнена від німецько-фашистських окупантів у серпні 1944 р. У результаті розпаду СРСР отримала незалежність і розвивається як самостійна держава. Входить до СНД.

Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина) – держава в Центральній Європі, демократична парламентська, президентська федеральна республіка. 16 федеральних земель. Глава держави – президент, законодавчий орган – бундестаг. Глава уряду – канцлер. Основні політичні партії: Християнсько-демократичний союз, Християнсько-соціальний союз, Вільна демократична, Соціал-демократична, «Зелена», Партія демократичного соціалізму, Націонал – демократична та ін. Прапор – три однакові за шириною смуги (зверху вниз): чорна, червона, жовта. Грошова одиниця – німецька марка. Державна мова – німецька. Столиця – Берлін (3,5 млн. мешк. (1994 р)). Населення країни – 83,029 млн. мешк. (2001 р.) (230 мешк. на км²). Міське населення – 85 %. Найбільші міста: Гамбург (1,7 млн. мешк.), Мюнхен (1,3 млн. мешк.), Лейпциг (495 тис мешк.), Дрезден (480 тис мешк.). 94 % – німці, 2 % – турки, решта – серби, італійці, греки, поляки. Від’ємний натуральний приріст

нас. – 1,3 %. За віросповіданням – християни, переважно лютерани, менше католиків. Територія – 357 тис км². Північна частина території рівнинна з післяльодовиковим рельєфом, проорана широкими прадолинами. Центр. частина – старі гори та височини: Рейнські сланцеві гори, Шварцвальд з макс. відм. 1493 м (г. Фельдберг), Гарц, Швабська Франконська Юра, на півд. Баварське плато. Вздовж пд. кордону – гори Альпи з макс. висотою Цугшпіце (2963 м). Клімат помірний, теплий, морський. Густа мережа річок, сполучених між собою каналами. Озера зосереджені на півн. Корисні копалини: кам'яне і буре вугілля, залізні руди, калієві солі. Електростанції переважно теплові. Н. відноситься до групи найбільш розвинутих постіндустріальних країн. За обсягом ВВП (3003,5 млрд. марок) та пром. вироб. займає 1 місце в Зах. Європі, 3 місце в світі, на неї припадає 7,8 % світового ВВП. Промисловість: металургія, машини, автомобілі (3 місце в світі), електроніка, хімічна. Високорозвинуте с.г. (15 % ВВП). Гол. галузь – тваринництво (7,4 млн. т м'яса), а також вирощ. зернових. С.г. повністю задовольняє потреби нас. Основа транспорту – залізниці (40,9 тис. км) та автошляхи (211 тис. км). Морські порти: Гамбург, Росток. Експорт: автомобілі, електротехнічні вироби, оптика, морські судна, вагони. Імпорт: нафта і нафтопродукти, природний газ, кольорові метали. Головні торгові партнери – країни ЄС. **Історична довідка.** Після Другої світової війни існували дві німецькі держави – соціалістична Німецька Демократична Республіка і ринкова капіталістична Федеративна Республіка Німеччини. У результаті гострої кризи в НДР і об'єднавчого процесу в німецьких землях при сприянні світового співтовариства, в тому числі СРСР, США, Великобританії та Франції, 3 жовтня 1990 р. утворилася єдина німецька держава. ФРН має без'ядерний статус, входить до групи держав “великої вісімки”, є членом НАТО та ЄС. Після парламентських виборів восени 2002 р. при владі залишилися соціал-демократи, федеральний канцлер Г.Шредер.

Польща (Polska, Республіка Польща) – слов'янська держава в Центральній Європі. Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавчий орган – однопалатний парламент – сейм. Основні політичні партії: Польська об'єднана робітничая, Об'єднана селянська. Прапор – полотнище з двох однакових за шириною горизонтальних смуг: білої верхньої і червоної нижньої. Герб – орел. Грошова одиниця – злотий. Державна мова – польська. Столиця – Варшава (1,641 млн. мешк.). Населення – 38,634 млн. мешк. (2001 р.), (123 мешк. км²). 98,5 % – поляки, 1,5 % – українці, білоруси, литовці. За віросповіданням – римо-католики (95 %). Міське населення – 62 %. Найбільші міста: Лодзь (848 тис.), Краків (750 тис.), Вроцлав (640 тис.), Познань (578 тис.), Гданськ (468 тис.), Щецин (395 тис.). Територія – 312,7 тис. км². Омивається Балтійським морем. Територія низовинна з льодовиковими та перигляціальними ландшафтами і численними озерами (75 % території вище 200 м н.р.м.) На пн. – широка смуга озерних країв (Великопол., Поморське, Мазурське). Далі на пд. – моренні високі рівнини з пагорбами. Височини: Сілезька, Краківсько-Ченстоховська, Келецька, Розточчя. На пд. – гори Зх. та Центр. Бескиди, Зх. Бещади, Татри (найвищі у П., г. Риси – 2499 м.), Судети.

Клімат помірний, теплий. Густа річкова мережа, є мінеральні джерела. Корисні копалини: кам'яне вугілля (провідне місце в Європі), сірка, руди срібла, цинку, міді, свинцю, природний газ, кам'яна сіль. Промисловість: гірничодобувна, чорна та кольорова металургія, машинобудування (в т. ч. транспортне і суднобудування), хімічна (мін. добрива, побутова хім.), фармацевтична, текстильна, харчова. Частка в світовому пром. виробн. – 3,7 %. Під. с.-г. угіддя зайнято 61 % площі країни. Головні с.-г. культури: жито, пшениця, ячмінь, овес, картопля, цукрові буряки. Вирощуються також овочі, тютюн, кормові та ягідні культури. Транспорт: довжина залізниць – 30 тис. км, автомобільних шляхів – понад 150 тис. км. Головні морські порти: Гданськ, Гдиня, Щецин. Експорт: машини, промислове устаткування, судна, продукція хімічної промисловості, товари широкого вжитку, вугілля, кокс, мідь, сірка, цинк. Імпорт: нафта та нафтопродукти, газ, зерно. **Історична довідка.** На території сучасної Польщі здавна проживали лужицькі племена – предки сучасних слов'ян. Їх поселення 540 – 400 рр. до н.е. (бронзовий вік) знаходились недалеко від Познані на Бізкутинському озері. В період розвитку Римської імперії (753 р. до н.е. – 476 р. н.е.) населення території Польщі підтримувало економічні зв'язки з Римом, торгуючи бурштином. На початку н.е. розпочалося вторгнення німецьких племен – спочатку бургундів, потім вандалів і готів. Під час розпаду Римської імперії слов'янські племена освоїли простір між ріками Лабою (Ельбою) і Одрою. На межі VI і VII ст. формуються феодальні відносини. З VII – VIII ст. на території Малопольщі, Сілезії, Мазовії і Помор'я появились укріплені поселення – гради. Місто – град разом з кількома сільськими поселеннями утворювало “ополе”. Кілька ополе об'єднувалось в більш широке територіальне об'єднання “жупа”. Найдавніше місто на території Польщі – Калиш. Найбільш могутнім градом було Гнездо (біля сучасної Познані, засноване легендарним князем Лехом, від імені якого походить руська назва поляків – ляхи). Формування давнопольської держави завершив князь Мешко I з династії Пястів, який об'єднав князівства і в 966 р. прийняв християнство західного обряду. Етнічну основу польської нації склали племена полян, сілезян, вислян, мазовши і помор'ян. В кінці X і на початку XI ст. виникла назва Польща, держава, яка в той час мала територію 250 тис км² і населення 1 млн. мешк. Увесь час велись феодальні війни та війни проти німецьких орденів і монгольської навали. В 1385 р. була укладена “Кревська” унія з Литвою, коли польська королева Ядвіга вийшла заміж за князя Ягайло. До складу держави увійшла Литва, Західна, а потім і Центральна Україна. В 1410 р. біля с. Грюнвальд поляки в союзі з руськими дружинами розгромили німців. На початок XVI ст. сформувалась монархія. В 1569 р. за Люблінською унією була створена багатонаціональна держава. В цей час спостерігається розквіт культури і науки. Зокрема, Копернік (1473 – 1543) відкрив геліоцентричну будову сонячної системи. В 1596 р. в Бресті була укладена Брестська унія – спроба об'єднати католицьку і православну церкви. В 1621 р. під Хотиним було розгромлене турецьке військо (польською армією командував гетьман Хоткевич, козаками – Сагайдачний). Могутність Польщі була підірвана внутрішньополітичною боротьбою та визвольною війною

українців в 1648 – 1657 рр. З відходом більшої частини України до Росії, починається тиск на Польщу з одного боку Росії - з другого Пруссії і Австрії. Аристократія Польщі зраджує національні інтереси. Все це разом призводить до занепаду державності. Три поділи Польщі в 1772 р. 1793 р. і 1795 р. привели до переходу її території до Росії, Австрії і Пруссії. Численні повстання XIX ст. (1830 р., 1848 р., 1863 р., 1864 р.) були придушені. Після Лютневої революції і Жовтневого перевороту в 1917 р. та в результаті розпаду Австро-Угорщини наприкінці Першої світової війни Польща з листопада 1918 р. стає незалежною. В 1919 р. вона здійснила переможну військову кампанію проти Радянської Росії. Потім з допомогою Антанти розгромила Західно-Українську республіку в 1920 р. та на основі рішення Ради Антанти 1923 р. остаточно (до вересня 1939 р.) закріпила за собою Західну Україну і Західну Білорусію. З 1926 р. настав період диктатури Пілсудського (“режим санації”). 1 вересня 1939 р. розпочалася війна з Німеччиною, яка протягом місяця повністю розгромила Польщу. Радянський Союз приєднав Західну Україну і Західну Білорусію. У серпні 1944 р. відбулося Варшавське повстання. Польща була звільнена радянськими і польськими військами на початок 1945 р. В 1945 р. утворилася Польська народна республіка з комуністичним режимом. В 1949 р. вона ввійшла до Ради Економічної Взаємодопомоги, а в 1955 р. – до Організації Варшавського Договору соціалістичних країн. У ході “оксамитової” революції кінця 1980-х рр. були ліквідовані соціалістичні устої і розпочалися демократичні політичні та ринкові перетворення. В 1999 р. Польща стала повноправним членом НАТО.

Росія (Россия, Російська Федерація) – найбільша слов’янська держава у Сх. Європі, Пн. Азії та на Кавказі; до складу Росії входять 21 республіка (див. додаток 7), 6 країв, 50 областей (1 автономна), 10 автономних округів, 2 міста (Москва і Санкт-Петербург) федерального підпорядкування. Політичний устрій – федеральна, президентська республіка. Глава держави – президент. Вищий законодавчий орган – двохпалатний парламент – Федеральні Збори: нижня палата – Державна Дума – виборна у верхню – Раду Федерації – входять президенти федеративних республік, губернатори країв та областей. Столиця – Москва (8,3 млн. мешк.). Державна мова – російська. Прапор – три однакові за шириною горизонтальні смуги (зверху вниз): біла, синя, червона. Герб – двоголовий орел. Грошова одиниця – рубль. Основні політичні партії: Демократична, Соціал-демократична, Республіканська, Селянська, Комуністична, Ліберально-демократична, Яблоко. Населення – 145,47 млн. мешк. (2001 р.) (9 мешк. на км²), 100 націй і народностей. Росіян – 81,5 %, татар – 3,8 %, українців – 3 %, чувашів – 1,2 %, башкири, білоруси та ін. Природний приріст від’ємний – 5,1 % (1993р). Понад 4/5 нас. зосереджено у європ. частині. Міське населення – 73 %, 13 міст з нас. понад 1 млн. мешк. Найбільші міста: Санкт-Петербург (4,4 млн.), Новосибірськ (1,4 млн.), Нижній Новгород (1,4 млн.). Більшість віруючих – православні християни, на другому місці – мусульмани, є і буддисти (Бурятія). Територія – 17075 тис. км². У Європі Р. займає більшу частину Східноєвроп. рівнини, на пд. сягає хребта Великого Кавказу (Ельбрус, 5642 м); на сх. від Уралу – Сибір (Західносибірська низ., Середньосибірське плоскогір’я, гори Алтай, Саяни, Верхоянські) і Далекий

Схід. Ліси займають 1/6 території; 1/6 території серйозно забруднена. Клімат – від субтропічного до арктичного. **Р.** має практично всі корисні копалини, за видобутком нафти займає 3 місце в світі, дуже великі поклади газу і кам'яного вугілля, залізних руд, кольорових металів, золота, алмазів, апатитів, калійних

солей. Розвинута ядерна і теплова енергетика та гідроенергетика. На даний час **Р.** – індустріально-аграрна держава з перехідною економікою, від планової до ринкової. Промисловість: металургія (три бази – Уральська, Центральна і Сибірська), електромашинобудування (космічні кораблі, засоби транспорту, металообробні верстати), авіаційна, автомобільна, суднобудівна, хімічна (пер. нафтопродуктів, мін. добрив), будівельних матеріалів, паперово-целюозна. У с.г. 60 % угідь займає орна земля, понад 4/5 припадає на

Центральний і Центрально-Чорноземний райони та Поволжя. Вирощуються зернові, кормові трави, цукрові буряки, соняшник, картопля льон. Тваринництво дає 60 % с.-г. продукції, вел. рог. худоба, вівчарство, свинарство, півн. олені, мисливство. В цілому с.г. повністю не задовольняє потреби населення. Транспорт: залізничний (86,3 тис км), автомобільні шляхи 850 тис. км., трубопровідний, річковий і морський. Основні морські порти: Санкт-Петербург, Калінінград, Мурманськ, Архангельськ, Новоросійськ, Владивосток, Находка, Магадан. Експорт: енергоносії, машини й устаткування, ліс і лісоматеріали, апатити, фосфорити, сірчаний колчедан. Імпорт: машини й устаткування, м'ясо, цукор, цитрусові, чай та ін. продукти харчування.

Історична довідка. Початки державності. У VIII - X ст. слов'янські племена колонізували північ Східноєвропейської рівнини, асимілювавши місцеве балтійське й фінське населення, у IX ст. утворилась конфедерація слов'янських і фінських племен з центром у Ладозі. 862 р. – покликання Рюрика на князювання до Новгороду, участь варягів у заснуванні Київської Русі. X ст. – включення межиріччя Волги й Оки до складу Київської Русі, XI ст. – відокремлення периферійних удільних князівств (Новгород, Володимир, Суздаль та ін.), 1242 р. – завоювання слов'янських земель монголами. Залежність від Золотої Орди тривала до 1480 р. Від Московської держави до Російської імперії. Перша згадка про Москву відноситься до 1147 р. У XIV ст. московський князь Іван Калита започаткував процес призбирування навколишніх земель під владу Москви; наприкінці XV ст. московітам вдалося подолати татарів (1480), відтоді почали вживати слово Росія (гр. форма слова Русь); у XVI ст «цар всея Русі» Іван Грозний розпочав завоювання нових земель на Поволжі і Сибіру. Після припинення в 1598 р. династії Рюриковичів експансію Росії продовжувала династія Романових (1613 - 1917). Петро I Великий (правив з 1682 до 1725 року) перебудував державу на західний зразок. Здобув вихід до Балтійського моря, де розпочав будівництво нової столиці Санкт-Петербургу і проголосив Російську імперію; його наступники приєднали до Росії, крім інших, причорноморські степи (Крим), значні території Речі

Посполитої (в тому числі Україну) і Середньої Азії. Романови запровадили абсолютизм; лише за кілька років до I Світової війни у Росії виник парламент з обмеженими правами - Державна Дума. Радянська держава. Під час I Світової війни (1914 - 1918) було повалено династію Романових і проголошено республіку (Лютнева революція 1917), невдовзі владу захопили більшовики (комуністи) від керівництвом Леніна (Жовтневий переворот 1917). Після перемоги у громадянській війні більшовики проголосили в 1922 р. Союз Радянських Соціалістичних Республік зі столицею у Москві. У радянській державі Російській республіці були підпорядковані всі інші республіки. Найбільшим історичним досягненням Радянського Союзу стала перемога над фашистською Німеччиною у другій Світовій війні (1939 - 1945). У 1954 р. Росія передала до складу України Крим. З розпадом СРСР в 1991 р. проголошена окремою незалежною федеративною державою. Входить до «великої вісімки» з 7 травня 2008 року.

Румунія (Romania) – держава в Пд.-Сх. Європі. Президентська, парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавчий орган – парламент. Основні політичні партії: Фронт національного порятунку, Демократичний фронт національного порятунку, Демократична конвенція, Партія національної єдності румунів. Прапор – три однакові за шириною вертикальні смуги (зліва направо): голуба, жовта, червона. Державна мова – румунська. Грошова одиниця – лей. Столиця – Бухарест (2,054 млн. мешк. у 2001 р.). Населення – 22,36 млн. мешк. (2001 р.) (96 мешк. на км²), з них румуни – 81,1 %, угорці – 7,9 %, німці – 1,6 %, інші національності (українці, цигани, росіяни) – 2,4 %. За віросповіданням – переважно православні християни (87 %), католики, протестанти. Приріст населення від’ємний (-0,8 %). Міське населення – 55 %. Найбільші міста (по 300 – 350 тис. мешк.): Констанца, Брашов, Ясси, Тімішоара, Клуж-Напока, Галац, Крайова. Територія – 237,5 тис. км², гори і височини займають майже 2/3 тер. Р.: у цент. частині – пасма Сх. та Пд. Карпат (г. Молдовяну, 2543 м.), обмежені зі сх. та пд. Трансільванським плато, на сх. Молдавська вис. між пониззям Дунаю і Чорним м.; низовини на пд. та зх. Клімат помірний, теплий до континентального, в горах холодний та вологий. Гол. ріки – Дунай з притоками Прут, Серет. Ліси займають 28 % території (дубово-букові та ялинові в горах), степи (Домбруджа). Корисні копалини: нафта, природний газ, кам’яне вугілля, руди заліза і кольорових металів – міді, свинцю, цинку, золота, і срібла. Економіка перехідна від планової до ринкової. Р. – індустріально-аграрна країна. Промисловість: гірничодобувна, металургійна (чорна і кольорова), машинобудівна (устаткування для нафтової промисловості, виробництво електротехнічних виробів, автобусів, залізничних транспортних засобів, переробна, енергетика, хімічна. С.г.: вирощування зернових (кукурудза, пшениця, жито), технічні культури (соняшник, цукрові буряки), виноградарство. У горах розводять овець. Розвинений туризм (до 6,5 млн. закордонних туристів) і курортне господарство. Мала густота транспортної мережі: 11350 км залізничних шляхів (32,4 % електрифіковані), автомобільний, трубопровідний і водний (1075 км трансп. мережі по Дунаю) транспорт. Гол. морський порт – Констанца.

Експорт: трактори, автомобілі, нафтопродукти, устаткування, прокат, хімічні добрива, цемент, меблі, взуття, тканини. Імпорт: машини, паливо, сировина.

Історична довідка. На рубежі нашої ери гето-дакійські народи на території **Р.** потрапили під панування Риму, у його складі була створена провінція Дакія. Впродовж III – VII на цій території осідали різні племена, в тому числі слов'янські. У XIV ст. утворилися феодальні держави Валахія та Молдова, які в XVI ст. потрапили в залежність від Османської імперії. У 1829 р. ці князівства домоглися автономії, а в 1859-1861 рр. об'єдналися в єдину державу, яка з 1862 р. стала називатися Румунським князівством. У ході російсько-турецької війни 1878-1879 рр. **Р.** стала незалежною, а в 1881 р. отримала статус королівства. **Р.** брала участь у Другій Балканській війні (1913) та в Першій світовій війні на боці Антанти. У 1918 р. захопила Бесарабію та Північну Буковину, які змушена була повернути СРСР влітку 1940 р. Королівська **Р.** приєдналася до Берлінського пакту 1940 р. фашистських держав і брала участь у Другій світовій війні на боці нацистської Німеччини. Після вигнання радянськими військами фашистських сил на території **Р.** була знищена воєнно-фашистська диктатура і створено Народно-демократичний фронт. Паризький мирний договір 1947 р. встановив сучасні кордони **Р.** 30 грудня 1947 р. остаточно ліквідована монархія та проголошена Румунська Народна Республіка, яка взяла курс на побудову соціалізму, ввійшла до РЕВ і ОВД. В **Р.** був установлений тоталітарний режим Н. Чаушеску, знищений у результаті революційних подій грудня 1989 р. та розстрілу диктатора. В **Р.** розпочалося здійснення ринкових перетворень і демонтаж адміністративно-командної системи, вона взяла курс на входження до євроатлантичних політичних і економічних структур. Цьому підпорядковано врегулювання територіально-політичних проблем із сусідніми державами, 3 червня 1997 р. був підписаний широкомасштабний Договір між **Р.** та Україною.

Словаччина (Slovensko, Словацька Республіка) – слов'янська держава у Центр. Європі (утворена 17.07. 1992 р.), парламентська республіка. Глава держави – президент. Прапор складають три однакові за шириною смуги (зверху вниз): біла, голуба і червона, на голубій смузі червоний щит з білим хрестом. Державна мова – словацька. Грошова одиниця – словацька крона. Столиця – Братіслава (450 тис. мешк.). Населення – 5,4 млн. мешк. (2001 р.), (95 мешк. на км²), словаки – 85,7 %, угорці – 10,8 %, українці – 2,2%. Найбільш поширена релігія – римсько-католицька (60,4 %). Великі міста: Кошіце, Прешов, Жилина, Банська Бистриця. Територія 49 тис. км², поділена на три області. Височини і гори. Зх. Карпати з найвищим у Карпатах гірським пасмом – Татрами (альпійська складчастість), на пд. – Подунайська і Потиська низ. Клімат помірно-континентальний. Гол. р. – Дунай з притоками Ваг та Прон. Корисні копалини: буре вугілля, марганцеві руди, невеликі поклади заліза, міді, ртуті, сурми, магнезиту. **С.** розвинута індустріально-аграрна країна з перехідною економікою від планової до ринкової. Промисловість: чорна і кольорова (мідь, алюміній, нікель) металургія, нафтопереробна, хімічна (добрива, штучні волокна, ліки), взуттєва, електромашинобудівна (холодильники, телевізори, вагони, взуттєві верстати), пивоварна. С.г. утіждя

займають 50 % території: вирощування зернових (пшениця, ячмінь, кукурудза), цукрових буряків, виноградарство, садівництво, тютюнництво, а також тваринництво: молочне скотарство і свинарство. Експорт: текстильні вироби, мотоцикли, електротехнічне устаткування, товарні вагони. Імпорт: нафта, нафтопродукти, газ, боксити. **Історична довідка.** До н.е. на території сучасної Словаччини проживали лужицькі племена – предки слов'ян. У III – V ст. н.е. проживали також кельтські племена, які були асимільовані слов'янами. В VII ст. словацькі землі входили в чеську державу Само, а в XI ст. були включені до складу Угорського корлівства. Впродовж 3 1526 р. більша частина словацьких земель ввійшла до складу Австрії, а південна Словаччина була окупована Османською імперією. Остаточно вся словацька територія була приєднана до імперії Габсбургів наприкінці XVII ст. В 1867 р. Словаччина стала складовою частиною Транслейтанії – угорської частини Австро-Угорщини. Після розпаду Австро-Угорщини 28 жовтня 1918 р. була проголошена незалежна Чехословачча у складі Чехії та Словаччини. Восени 1938 р. південні райони Словаччини були передані хортистській Угорщині, а в березні 1939 р. ініційовано проголошення маріонеткової незалежної Словацької держави під “охороною” Німеччини. Словацьке національне повстання 1944 р. стало початком національно-демократичної революції в Чехословаччині. 9 травня радянські війська визволили Прагу. Була створена прорадянська соціалістична держава Чехословаччина. 1 січня 1969 р. Словаччина отримала статус Словацької Соціалістичної Республіки в складі федеративної ЧССР. У ході “оксамитової” революції 1989 р. Чехословаччина ліквідувала прорадянський соціалістичний устрій і розпочала демократичні ринкові перетворення. 1 січня 1993 р. Словацька Республіка виділилася в самостійну незалежну державу.

Словенія (Slovenija, Республіка Словенія) – слов'янська держава в Європі, в пд.-зх. частині Балканського п-ова, з невеликим доступом до Адріатичного м. Утворена в 1991 р. Парламентська республіка. Основні політ. партії: Ліберально-демократична, Християнсько-демократична, Партія демократичного оновлення, Соціал-демократична, Народна, Народно-демократична. Прапор – три однакові за шириною смуги (зверху вниз): біла, голуба, червона; у лівому куті, на білій і голубій смугі – біло-голубий щит з орнаментом. Державна мова – словенська. Грошова одиниця – толар. Столиця – Любляна (понад 300 тис. мешк.). Населення – 1,93 млн. мешк. (2001 р.) (95 мешк. на км²), словенці – 90 %, хорвати – 3 %, серби – 2 %. Пануюча релігія – католицизм. Міста: Марибор, Целе, Крань, Єсеніце, Трбовле. Територія – 20,3 тис. км². переважно гориста: Юлійські Альпи, плато Карст, з карстовими формами рельєфу, на сх. рівнини – долини р. Драви і Сави. Клімат помірний, теплий, на пд. середземноморський. Ліси займають 50 % території. С. найбільш розвинута в економічному відношенні республіка колишн. Югославської федерац. Економіка на перехідному етапі від планової до ринкової. Має значні гідроресурси. Корисні копалини: родовища свинцево-цинкової руди, бариту, каоліну, графіту, незначні запаси вугілля, нафти і газу. Промисловість: атомна енергетика, чорна металургія, електротехнічна (апаратура зв'язку, автоматика), автомобілебудівна (вантажні автомобілі, автобуси), вагонобудівна (пасажирські

і товарні вагони), суднобудівна, хімічна, гумова, деревообробна, целюлозно-паперова, шкіряно-взуттєва, харчова і тютюнна. Основа с.г. – пшениця, кукурудза, картопля, цукрові буряки, м'ясо і молоко. Розвинутий туризм (курорти, центри зимових видів спорту в Альпах). Морський порт Копер. Експорт: вантажні автомобілі, автобуси, мотоцикли, електротехнічні вироби, побутові прилади. Імпорт: нафта і нафтопродукти, газ, різноманітне устаткування. **Історична довідка.** Територія С. була заселена слов'янами в VI ст. Впродовж 623 – 658 рр. входила до складу держави Само. В XI – XIII ст. на землях С. утворилася низка феодальних князівств – Карінтія, Штірія, Крайна. З XVI ст. і до Першої світової війни С. входила до складу Австрійської імперії. Після її розпаду наприкінці 1918 р. ввійшла до складу Королівства сербів, хорватів і словенців (з 1929 р. – Югославія). У роки Другої світової війни була окупована фашистськими військами. Після визволення в листопаді 1945 р. С. як народна республіка ввійшла до складу ФНРЮ. У відповідності з конституціями Югославії 1963 р. і 1974 р. С. – соціалістична республіка у складі СФРЮ. Після розпаду останньої в 1991 р. С. отримала незалежність і проводить активні ринкові перетворення і взяла курс на входження в євроатлантичні структури.

Сполучені Штати Америки (United States of America, USA, США) – федеративна держава у Пн. Америці: 50 штатів і федеральний округ Колумбія. Під управлінням США перебувають: Пуерто Ріко, Віргінські острови в Карибському морі, Східне Самоа, Гуам, Мідуей, Уейк та ін. Глава держави – президент. Вищий законодавчий орган – парламент, який складається з Конгресу та Сенату. Двопартійна система – Республіканська і Демократична партії. Прапор – вузькі горизонтальні білі і червоні смуги, у лівому верхньому куті голубий прямокутник з 50 (к-ть штатів) білими зірками. Державна мова – англійська. Грошова одиниця – долар. Столиця – Вашингтон (607 тис. мешк.). Населення – 272,64 млн. мешк. (2001 р.) (27 мешк. на км²), склалося в результаті масової імміграції, нині 95 % становлять особи, що народились у **США**. Американці європейського походження – 80 %, негри – 12 %, автохтонне населення – індіанці (1,9 млн.), японці, китайці, філіпінці, а також майже 2 млн. мешк. українського походження. 87 % – християнського віросповідання, перев. протестанти, решта – послідовники іудаїзму, ісламу. Міське населення – 75 %, 40 міських агломерацій мають нас. понад 1 млн. мешк. Територія – 9364 тис. км². У центр. частині – Великі Рівнини та Внутрішня низ., які на пд. переходять у Приатлантичну низ. На зх. – молода гірська система Кордильєр (з найвищою точкою Мак-Кінлі, 6194 м). Найнижча точка – Долина Смерті, 86 м. На сх. – гори Аппалачі. Клімат від екваторіального на пд. і Гаваях до помірного на пн. і субполярного на пн. Аляски. Ріки центр. і сх. частин належать до Атлантичного о., а зх. частини – до Тихого о. Ліси займають 29 % поверхні, хвойні – на пд. Аляски, мішані – над Великими Озерами, листв'яні – на пд. сх., вічнозелені з пальмовими гаями – у Флориді і на Гаваях. У преріях степова рослинність. **США** мають великі поклади корисних копалин, багато з яких світового рівня: кам'яне вугілля (Аппалачі), нафта і газ (Техас, Луїзіана, Аляска), фосфорити (Флорида), сірка; у Кордильєрах є поклади руд міді, урану, молібдену, ванадію, вольфраму (практ.

усіх видів мінер. сир.). Займає 1 місце у світі з заготовки деревини. **США** найрозвинутіша постіндустріальна країна, яка виробляє 27 % (1993 р.) світового продукту (брутто). Промисловість: найвищий у світі рівень виробництва електроенергії (перев. теплові станції), металургійна, машинобудівна і приладобудівна, всебічна обробна, світового рівня виробн. автомобілів (Дженерал Моторз, Форд, центр Детройт), літаків (Боїнг, Локхід, Дуглас), залізничного рухомого парку, двигунів, верстатів, добре розвинута електронна, нафтопереробна (центр у Х'юстоні), хімічна; у Нью-Йорку світовий центр виробництва ліків, косметики та поліграфічних послуг. С.г. високопродуктивне, вирощування зернових (пшениця, кукурудза), соєвих, на пд – бавовна, овочі і фрукти, на решті території – кормові трави. Тваринництво: велика рог. худоба (99,3 млн. гол. у 1990 р.), у районі Великих Озер молочне, а також птахівництво, у зх. штат. екстенсивне твар., свинарство (55,9 млн. гол. у 1990 р.), вівчарство (11,4 млн. гол. у 1990 р.) розвинене рибальство. Потужна інфраструктура закордонного туризму. Транспорт: найдовша в світі мережа залізничних колій (188 тис. км) та шосе (5,1 млн. км), в т.ч. трансконтинентальних, річковий транспорт, густа мережа нафтогазопроводів (380 тис. км); головні внутр. порти: Дугут, Детройт, Чикаго; морські порти: Нью-Йорк, Х'юстон, Лонг-Біч, Корпус-Крісті. Експорт: 20 % світового експорту наукоємної продукції, літаки, автомобілі, машини, промислове й енергетичне устаткування, кам'яне вугілля, текстильні і паперові вироби, продукція хімічної пром., зерно (половина світ. експорту), соя, бавовна, тютюн. Імпорт: чай, кава, газ, нафта і нафтопродукти, ліс, м'ясо, риба, руди і метали.

Історична довідка. Територію **США** в давнину населяли індіанці, в тому числі Аляску – ескімоси. У XVI ст. розпочалася європейська колонізація Північної Америки, для роботи на плантаціях завозилися негри-раби з Африки. На середину XVIII ст. існувало 13 північноамериканських колоній Англії. У ході Війни за незалежність 1775 – 1783 рр. була проголошена Декларація незалежності (4 липня 1776 р.) та прийняті Статті конфедерації (1778 р.). Остаточно устої незалежної держави закріпила конституція 1787 р., вибори президента (першим президентом **США** став Дж.Вашингтон) і перші десять поправок до конституції – Біль про права. **США** відстояли свою незалежність у війні з Англією 1812 – 1814 рр., а потім значно розширили свою територію за рахунок земель сусідньої Мексики, Канади і Росії (у 1867 р. купили в неї Аляску). В ході громадянської війни між Північчю та Півднем 1861 – 1865 рр. було скасовано рабство та збережено цілісність **США**. Після завершення Реконструкції Півдня (1865 – 1877) розпочався бурхливий економічний розвиток **США**, який на початок XX ст. перетворив їх у наймогутнішу державу світу. В квітні 1917 р. **США** вступили в Першу світову війну на боці Антанти. “Новий курс” президента Ф.Рузвельта сприяв зміцненню світових позицій **США** у міжвоєнний період. У грудні 1941 р. після нападу Японії на американську військову базу Пірл-Харбор у Тихому океані **США** вступили в Другу світову війну і разом з СРСР та Великобританією утворили антигітлерівську коаліцію. **США** – держава-організатор і постійний член Ради Безпеки ООН. 6 і 9 серпня 1945 р. вперше застосували атомну зброю, скинувши

бомби на японські міста Хіросіму та Нагасакі. В 1947 – 1951 рр. надали економічну допомогу країнам Європи в рамках “доктрини Трумена” та “плану Маршала”. В 1949 р. стали організатором і членом НАТО. Впродовж 1950 – 1953 рр. воювали в Кореї, а в 1964 – 1975 рр. вели війну у В’єтнамі. З метою зниження загрози війни глобального масштабу уклали низку договорів з СРСР, а потім з Росією про обмеження та скорочення ядерних озброєнь. 11 вересня 2001 р. по Нью-Йорку та Вашингтону були завдані потужні терористичні удари, організаторами яких США оголосили ісламських фундаменталістів і під прикриттям ідеї про знищення терористичних баз розгорнули військову кампанію в Афганістані. США – найпотужніша в економічному, фінансовому та військово-політичному плані держава сучасного світу. Вона об’єктивно вважається наддержавою і входить до “великої вісімки”.

Угорщина (Magyarország, Угорська Республіка) – держава в пд.-сх.

частині Європи, на Центрально-Дунайській низ., парламентська республіка. Глава держави – президент. Законодавча влада – однопалатні Державні збори. Головні політичні партії: Угорський демократичний форум, Незалежна міських господарств, Християнсько-демократична народна, Союз вільних демократів, Угорська соціалістична. Прапор – три горизонтальних рівних за шириною смуги (зверху вниз): червона, біла, зелена. Державна мова – угорська. Грошова одиниця – форінт.

Столиця – Будапешт (2,1 млн. мешк.). Населення – 10,106 млн. мешк. (2001 р.) (110 мешк. на км²), угорці – 97 %, німці, словаки. За віросповіданням 64 % – католики, протестанти – 23 %; від’ємний натуральний приріст населення (- 3,1 %), міське населення – 64%. Територія – 93 тис. км², поділена на 19 областей. Територія низовинна: на зх. Мала Угорська низ., на сх. Велика Угорська низ., що обмежується на зх. широкою долиною Дунаю; невисокі гірські пасма Північноугорського та Задунайського Міжгір’я. Клімат помірний, теплий континентальний. Гори вкриті буково-дубовими лісами (18 % території). Корисні копалини: боксити, кам’яне вугілля. Економіка на перехідному етапі від планової до ринкової. У. – індустріально-аграрна країна. Промисловість: машинобудування, чорна і кольорова (алюмінієва) металургія, легка, харчова (овочі, вина, тютюнові). У с.г. переважає тваринництво: свинарство, скотарство, вівчарство. У структ. посівних переважають зернові (кукурудза на зерно, пшениця). Вирощують техн. культури (цукрові буряки, соняшник, тютюн), на експорт овочі – червоний перець (паприка) і фрукти. Розвинене курортне господарство і туризм. Експорт: машини (автобуси, устаткування для підприємств), електротовари, боксити, глинозем, медикаменти, взуття, вина, овочі (всього на суму 801,5 млрд. фор. у 1991 р.). Імпорт: сировина, паливо, мінеральні добрива, вантажні автомобілі. **Історична довідка.** Назва держави походить від племен угрів, які заселили територію сучасної У. в VI ст. н.е. і утворили державу Арпада. З 1000 р. У. стала королівством. Після битви під

Мохачем 1525 р. значна його частина потрапила під владу Османської імперії. У західній і північній частинах У. утвердилися Габсбурги. Після австро-турецької війни 1683 – 1699 рр. і придушення визвольного антигабсбурзького руху під керівництвом Ракоци в 1703 – 1711 рр. вся У. опинилася під владою Габсбургів. Революція 1848 – 1849 рр. зазнала поразки. За австро-угорською угодою 1867 р. У. стала однією з частин Австро-Угорської дуалістичної монархії Габсбургів. Тут посилювався вплив угорських поміщиків і місцевої буржуазії. Після Першої світової війни та розпаду монархії Габсбургів У. стала незалежною республікою. 21 березня 1919 р. була проголошена Угорська радянська республіка, яка проіснувала до 1 серпня 1919 р. Після її повалення в країні встановилася профашистська диктатура адмірала Хорті (1920 – 1944). Тріанонський мирний договір 1920 р. визначив післявоєнні кордони У. Під час Другої світової війни вона виступила на боці Німеччини. 22 грудня 1944 р. в Дебрецені утворився Тимчасовий національний уряд, який через тиждень оголосив війну Німеччині. 4 квітня 1945 р. радянські війська завершили визволення території У., яка 1 лютого 1946 р. була проголошена республікою. Паризький мирний договір 1947 р. встановив сучасні кордони У. В 1949 р. вона стала членом РЕВ, а в 1955 р. – членом ОВД. Спроба лібералізації та демократизації політичного режиму й економічного життя була придушена радянськими військами в 1956 р. Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. адміністративно-командна система була ліквідована і в У. розпочалися демократичні ринкові перетворення. В 1999 р. У. стала членом НАТО і взяла курс на входження до ЄС.

Україна – слов'янська держава у Сх. Європі, демократична президентсько-парламентська республіка. Глава держави – президент, вищий законодавчий орган – Верховна Рада. Політичні партії: Народний рух України, Об'єднана соціал-демократична, Українська Республіканська партія, Комуністична партія України, Демократична партія України, Соціалістична партія та ін. Прапор – дві однакові за шириною горизонтальні смуги – верхня блакитна, нижня жовта.

Герб – тризуб. Державна мова – українська. Грошова одиниця – гривня. Столиця Київ (2,628 млн. мешк. у 2001 р.). Населення – 48,5 млн. мешк. (2001 р.) (80 мешк. на км²), українці – 73 %, росіяни – 22 %, білоруси і євреї по 1 %, за віросповіданням – в основному православні християни, в західному регіоні частина нас. – греко-католики. Міське населення – 68 %. Найбільші міста (млн. мешк. в 1998 р.): Харків (1,52), Дніпропетровськ (1,12), Донецьк (1,06), Одеса (1,027), Запоріжжя (0,86), Львів (0,79). Приріст населення від'ємний. Територія – 603,7 тис. км², адміністративно-територіальний поділ: 24 області й АР Крим. Більша частина

території (95 %) рівнинна з серед. висот. над рів. моря 175 м. У рівн. частині перев. низовини. На височини припадає 1/4 площі. На зах. гори Карпати (макс. вис. 2061 м г. Говерла), на пд. Кримського п.- ва Кримські гори з максим. вис.

1545 (г. Роман-Кош). Клімат помірний, теплий континентальний, на пд. узбережжі Криму субтропічний; 14 % території займають ліси, 21 % території забруднено ізотопами цезію (після аварії на Чорнобильській АЕС). Корисні копалини: залізна руда, уран, кам'яне вугілля, графіт, кам'яна сіль, будівельні матеріали. У. – промислово-аграрна країна. Промисловість: основа електроенергетики – ТЕС, ГЕС, АЕС, гірничодобувна, чорна і кольорова металургія, багатогалузеве машинобудування (енергетичне, транспортне, технічне, суднобудування, виробництво автомобілів, тракторів, літаків, тролейбусів), приладобудування, легка, текстильна, харчова, хімічна промисловість представлена майже всіма галузями. С.г. має сприятливі умови: рослинництво (62 % валової продукції: зернові, картопля, цукрові буряки, кормові і технічні культури (соняшник, льон, хміль, тютюн). Тваринництво: скотарство, свинарство, вівчарство. Розвинена транспортна мережа: протяжність залізниць – 22,3 тис. км, шосейних шляхів з тверд. покриттям – 116,7 тис. км, річкових шляхів – 4,5 тис. км, мережа нафто- і газопроводів. Морські порти: Одеса, Херсон, Маріуполь, Миколаїв. Зовнішньоторговельні зв'язки з 180 країнами. Експорт: чорні метали, автобуси, літаки, тепловози, тваринне масло, рослинна олія, цукор. Імпорт: нафта і нафтопродукти, природний газ, кольорові метали, ліс і лісоматеріали. **Історична довідка.** Перші сліди перебування людини на території У. відносяться до раннього палеоліту (с. Амбросіївка в Приазов'ї, Житомирська стоянка). В пізньому палеоліті (35-10 тис. р. тому) була заселена вся територія У. В епоху неоліту, в мідний і бронзовий вік відбувався перехід від збиральництва та риболовства до землеробства і скотарства. Перехід до землеробства пройшов протягом IV-II ст. до н.е. (Трипільська культура). В наступні століття формувалися етнічні та культурні общини. Серед них – кімерійці (відомості про них є в давньогрецьких і асирійських джерелах). На початку I тис. до н.е. їх підкорили племена скіфів, що переселилися з Азії. В VII ст. до н.е. вони утворили в степах Причорномор'я ранньокласову державу – Скіфію. В середині I тис. до н.е. в Північному Причорномор'ї виникли античні рабовласницькі міста-держави (Ольвія, Тір, Херсонес Тавричний, Пантикапей). Найбільшої могутності вони досягли в період Боспорського царства (V ст. до н.е. – IV ст. н.е.). В кінці I тисячоліття до н.е. – на початку I тис. н.е. лісові і лісостепові райони заселяли племена зарубинецької і черняхівської культур, які підтримували торговельні відносини з Римською імперією та Візантією. В III – VI ст. в Північне Причорномор'я проникають численні племена, що були втягнуті в процес “великого переселення народів” (готи, гуни, печеніги та ін.). В IV-VII ст. в Середнє Подніпров'я проникає союз слов'янських племен антів, а пізніше русів або росів. Назва “Русь” пізніше розповсюджується на всі східні слов'янські племена. При розпаді первіснообщинного ладу формуються племенні союзи полян, северян, древлян, білих хорватів, дулібів, уличів, тиверців, які з часом перетворюються в князівства. Найбільш могутні з них – Київське і Новгородське – в IX ст. об'єдналися в давньоруську державу – Київську Русь. В 988 р. при князі Володимирі Святославовичу було прийнято християнство східного обряду, що підсилювало владу князів. Київська Русь (IX-XII ст.) була

однією з наймогутніших держав, в якій налічувалось до 200 міст. До її складу входило багато князівств, північно-східні з яких (Московське, Ростово-Володимиро-Суздальське) пізніше заклали основи формування Московської, потім Російської, держави. Негативним явищем в розвитку Київської Русі, як і багатьох інших держав Європи, була феодальна роздробленість. Вона призвела до того, що Київська Русь не змогла протистояти монгольській навалі (1238 – 1240). Всі міста були зруйновані (Київ у 1240 р.). На довгі роки встановилось татаро-монгольське іго. Всі князі призначались ханом Золотої Орди. На території Західної України утворюється Галицько-Волинське князівство, пізніше Галицько-Волинська держава, засновником якої був Роман Мстиславович. Найбільшої могутності вона досягла під час перебування на престолі Данила Галицького (Данило Романович, роки життя 1201 – 1264), коронованого папою в 1254 р. Розпалася Галицько-Волинська держава наприкінці XIV ст., після смерті короля Юрія II, який в 1389 р. був отруєний боярами в Львові. Після цього українські землі були розділені між сусідніми державами. Більша частина земель потрапила під владу Польщі та Литви (Київщина, Чернігівщина, Західна Волинь і Поділля). В 1430 р. Західне Поділля і Буковина були включені до складу Молдавського князівства. В XV ст. посилюється феодальний і національний гніт. У 1447 р. литовський князь Казимір IV дав феодалам право вотчинного суду над селянами. В кінці XIV ст. удільні князівства були ліквідовані і створені області на чолі з намісниками з литовсько-польської аристократії. Міста добивалися відносної незалежності – магдебурзького права. Велась постійна боротьба проти гноблення. Повстання в Галичині в 1490-1492 рр. під проводом Мухи навіть перекинулося на Буковину. В XVI ст. в Україні розширилось феодальне землеволодіння польської аристократії, особливо після Люблінської унії в 1569 р. В цей час починаються набіги на Україну кримських татар. В першій половині XVI ст. в середньому Придніпров'ї утворюється Запорізька Січ, яка стала центром боротьби проти татарів, турків і поляків. Козацька держава функціонувала з виборами гетьмана і керівників усіх рівнів, починаючи з десятки. В кінці століття відбулася низка козацько-селянських повстань під керівництвом К.Косинського (1591 – 1593), С. Наливайко (1594-1596). В 1596 р. за Брестською унією створюється греко-католицька церква, яка при збереженні східних обрядів підпорядковується папі римському. Початок XVII ст. відмічається посиленням польського гніту та набігів кримських татар. Перемога козаків над турками в складі польського війська під Хотином в 1621 р. не покращила становища селянства, міщан і козацтва. По У. прокочується низка повстань під проводом Т.Трясило (1630), І.Сулими (1635), П.Павлюка (1637), Д.Гуні (1638). В 1648 р. починається визвольна війна (національно-визвольна революція) під керівництвом Б.Хмельницького, який одержує кілька блискучих перемог над поляками (6 травня 1648 р. під Жовтими водами, 16 травня 1648 р. під Корсунем, 11-13 вересня 1648 р. під Пилявцями, 1649 р. під Зборовом, 1652 р. під Батогом). Але протистояти Польщі одна У. практично не могла. Росія (Московія) не надавала жодної допомоги, про яку пишуть російські та радянські історики. 28 червня – 10 липня 1651 р. під Берестечком армія Хмельницького зазнала поразки і він

змушений був укласти договір з Польщею. В 1654 р. відбулася Переяславська Рада на якій був проголошений союз з Москвою, а не приєднання до Москви, як пізніше проголошували російські правителі та писали російсько-радянські історики. За Андрусовським перемир'ям (1667) після російсько-польської війни (1654-1667) Лівобережна частина У. і м. Київ були передані Росії, Правобережна – залишилась під Польщею. “Вічний мир” Росії і Польщі 1686 р. підтвердив приєднання Лівобережної У. до Росії. В російській частині підтримували владу козацької старшини і водночас руйнувалась автономія. В 1764 р. було ліквідовано гетьманство, а в 1775 р. – Запорозька Січ. Після першого розподілу Польщі в 1775 р. Австрія захопила Галичину і Буковину. В цих регіонах був забезпечений розвиток української мови і культури. Протягом XVIII ст. до Росії були приєднані землі між Дніпром і Бугом (1774), Крим (1783), землі між Бугом і Дністром (1791). У 1793 р. після другого поділу Польщі Правобережна У. була приєднана до Росії. Почалось інтенсивне заселення південних степів. В другій половині XVIII – першій половині XIX ст. в У. інтенсивно розвивається промисловість і створюються капіталістичні відносини. На початку XX ст. прокочується хвиля виступів робітників і селянських повстань, вершиною яких стала революція 1905 – 1907 рр. В Першу світову війну українці знаходяться в протилежних арміях, східні – в російській, західні – в австрійській. Після Лютневої революції в Росії 1917 р. в Києві була створена Центральна рада, яка проголосила У. незалежною державою. Після Жовтневого перевороту в грудні 1917 р. в Харкові відбувся I з'їзд Рад, який проголосив У. радянською в складі Росії. В 1918 р. у Львові групою молодих революціонерів арештовується австрійський губернатор і проголошується Західно-Українська народно-демократична республіка (ЗУНР). 22 січня 1919 р. відбувся акт злуки Східної і Західної У. Протягом громадянської війни 1917 – 1920 років Східну У. захоплює комуністичний режим Росії і вона в 1922 р. входить до складу новоствореного СРСР як федеративна соціалістична республіка. Західна У. після поразки від Польщі, якій інтенсивно допомагала Антанта, за рішеннями Паризької мирної конференції та Ради послів Антанти входить до складу Польщі. В 1939 р. з початком Другої світової війни на територію Західної У. вводяться радянські війська і вона входить до складу УРСР. Протягом Другої світової війни У. стає ареною жорстоких боїв. В 1942 р. на території У. створюється Українська повстанська армія, яка вела спочатку боротьбу проти німців, потім – проти Радянського Союзу (до 1954 р.). В жовтні 1944 р. було звільнене Закарпаття і всі українські землі об'єдналися в складі УРСР. В 1991 р. внаслідок розпаду СРСР У. була проголошена незалежною державою, що підтвердив грудневий референдум 1991 р.

Франція (France. Французька республіка) – держава в Зах. Європі. Президентсько-парламентська республіка. Глава держави – президент. Вищий законодавчий орган – двопалатний парламент (палата представників і сенат). Основні політичні партії: Французька соціалістична партія, Об'єднання на підтримку Республіки, Рух лівих радикалів, Французька комуністична партія. Прапор – три однакові за шириною вертикальні смуги (зліва направо): синя, біла, червона. Державна мова – французька. Столиця – Париж (10 млн. мешк.).

Грошова одиниця – франк. Населення – 59,55 млн. мешк. (2001 р.) (105 мешк. на км²), 94 % французи, інші – вихідці з Пн. Афр. і Туреччини, міське населення – 74 %. Найбільші міста: Ліон (1,3 млн. мешк.), Марсель (1,2 млн. мешк.). За віросповіданням 76 % нас. – католики, інші – протестанти, мусульмани. Територія – 551, 6 тис. км²; поділена на 22 департаменти. Більша половина **Ф.** – розлогі, пласкі й пагорбкуваті долини (Паризький Басейн, Аквітанський Басейн), обмежені вапняковими горбами; на сх. низькі пасма Арден і приземкуватий масив Вогезів, на пд. плоскогірний Центральний Масив із конусами згаслих вулканів, важкодоступні Піреней (найв. г. Віньємаль – 3298 м) і Альпи (найв. г. Монблан – 4807 м), які стрімко спадають до Середземн. м. Берегова лінія довж. 2700 км –(піщані, скелясті, урвисті береги). Клімат помірний, теплий, морський, на пд. субтропічний середземноморський, у горах холодніший, гірський; ріки із значним гідроенергетичним потенціалом, ос. в Альпах. Корисні копалини: залізні й уранові руди, боксити, калійні солі. **Ф.** високорозвинена постіндустріальна країна. За рівнем промислового розвитку займає 5 місце в світі (після США, Японії, Німеччини, Великобританії). Промисловість: атомна (75 % енергії) та гідроенергетика, машинобудівна (2,6 % світ. виробн.), авіакосмічна, автомобілебудівна (4 місце у світ.), радіоелектронна, інформатика, суднобудівна, електротехнічна, металургійна (одна з провід. у світі за розв. кол. металург.), харчова, фармацевтична, косметична (найкраща в світі). С.г. за обсягом займає 3 місце серед країн Заходу. Виробляє: зерно (понад 50 млн. т), тваринне масло, яловичина (96 кг м'яса на душу), сири, цукор, вина. Транспорт: залізниці 40 тис. км (25 % електрифіковано), шосейні шляхи з тверд. покриттям – 1,3 млн. км, у т. ч. 7 тис. км – автостради. Морські порти: Марсель, Гавр, Дюнкерк, Нант, Бордо, Руан. Експорт: легкові автомобілі, літаки, зброя, швейні і текстильні вироби, сталь, судна, електротехнічні вироби, алюміній, зерно, цукор, вина, косметика. Імпорт: нафта і нафтопродукти, газ, кам'яне вугілля, кольорові метали, целюлоза, бавовна, кава. Головні торгові партнери: країни ЄС (60 % обігу), Японія, США. **Історична довідка.** У давнину територію **Ф.** населяли кельтські народи або галли, звідси походить її древня назва – Галлія. До середини I ст. н.е. вона була завойована Римом, а з кінця V ст. ввійшла до складу Франкської феодальної держави. Після її розпаду за Верденським договором 843 р. на території сучасної **Ф.** утворилося Західно-Франкське королівство. З X ст. країна стала називатися **Ф.** У 1302 р. виникли Генеральні штати як станово-представницький орган і склалася станова монархія. Столітня війна 1337 – 1453 рр. загальмувала розвиток **Ф.** Централізована держава склалася у другій половині XV ст. при Людовіку XI. Абсолютизм досяг свого апогею в період правління Людовіка XIV (1661 – 1715). Водночас **Ф.** зміцнила свої позиції в Європі, розгорнула колоніальну експансію. Феодально-абсолютистська система була ліквідована в ході Великої Французької буржуазної революції 1789 – 1799 рр., коли була запроваджена республіка (1792 р. – Перша республіка). Вершиною революції став період якобінської диктатури 1793 – 1794 рр. Після Термідоріанського перевороту був встановлений режим Директорії (1795 – 1799), на зміну якому прийшла воєнна диктатура Наполеона

Бонапарта у формі спочатку Консульства (1799 – 1804), а потім Першої імперії (1804 – 1814, 1815). Після поразки **Ф.** у наполеонівських війнах і за рішеннями Віденського конгресу 1814-1815 рр. вона була повернута в дореволюційні кордони, відновилася монархія (період Реставрації – 1815 – 1830). Після Липневої революції 1830 р. до влади прийшла фінансова аристократія. Лютнева революція 1848 р. сприяла встановленню буржуазної республіки (Друга республіка). У 1852 р. виникла Друга імперія, яка проіснувала до 1870 р. і в результаті франко-прусської війни та нової революції була замінена на Третю республіку (1870 – 1940). Її устої закріпила перемога над Паризькою комуніою та конституція 1875 р. Наприкінці ХІХ ст. у **Ф.** активно розвивається монополістичний капітал, країна веде активну зовнішню політику і стає одним із організаторів воєнно-політичного союзу Антанта. Перемога в Першій світовій війні та вигідний для **Ф.** Версальський мирний договір, а також сприятливі рішення Вашингтонської конференції 1921-1922 рр. зміцнили міжнародні позиції **Ф.** У 1936 р. був створений уряд Народного фронту, який заборонив фашистські організації. Однак політика “умиротворення”, а потім мюнхенська змова і провал англо-франко-радянських переговорів призвели до розв’язання Другої світової війни і зробили **Ф.** беззахисною перед агресією нацистської Німеччини. У червні 1940 р. вона була окупована німецькими та італійськими військами, виник профашистський режим “Віши”. Водночас розгорнувся могутній Рух Опору, одним із організаторів і керівників якого став майбутній президент Шарль де Голь. 6 червня 1944 р. в Нормандії висадилися війська союзників і спільними зусиллями з Рухом Опору до кінця року звільнили територію **Ф.** **Ф.** стала державою-засновницею і постійним членом Ради Безпеки ООН. Конституція 1946 р. проголосила створення Четвертої республіки (1946 – 1958). В 1949 р. **Ф.** стала членом НАТО, в 1957 р. – ЄС. Конституція 1958 р. закріпила основи П’ятої республіки, яка існує до сьогоднішнього часу. **Ф.** надала незалежність усім своїм колоніям, у 1966 р. вийшла з військової організації НАТО. Зараз держава входить до “великої вісімки”, займає провідні позиції у ЄС.

Хорватія (Hrvatska, Республіка Хорватія) – слов’янська держава в Європі на пд. зх. Балканського півострова, на узб. Адріатичного моря, президентсько-парламентська республіка. Глава держави – президент. Прапор – три однакові за шириною горизонтальні смуги (зверху вниз): червона, біла, голуба, на прапорі щит, округлий внизу з червоно-білим шахматним орнаментом. Державна мова – хорватська. Грошова одиниця – хорватський динар. Столиця – Загреб (понад 800 тис. мешк.). Населення – 4,334 млн. мешк. (2001 р.) (84 мешк. на км²). Хорвати – 78 %, серби – 12,2 %, решт. – боснійці. За віросповіданням 76 % – католики, ост. – православні, мусульмани. Міське населення – 51 %. Міста: Загреб, Спліт. Територія – 56,5 тис. км². У пд.-зх. частині – Динарське нагір’я з карстовим рельєфом, пд.-сх. – алювіальні низини, долинами яких течуть р. Драва, Сава, Дунай. Ліси (дубово-букові та хвойні) займають 37 % території. Економіка перехідна від централізовано-планової до ринкової, сильно підірвана війнами. Промисловість: суднобудівна, нафтопереробна, хімічна, харчова, текстильна, деревообробна, електротехнічна і електронна. В

с.г. переважає землеробство: кукурудза, пшениця, цукрові буряки, соняшник, льон, кормові культури, виноград. Експорт: кам'яне вугілля, електротехнічні вироби, фармацевтичні препарати, вино, оливкове масло. Імпорт: машини й устаткування, цитрусові. **Історична довідка.** Хорватські землі входили до складу Римської імперії. З VII ст. н.е. почали заселятися слов'янами. У IX ст. на цій території сформувалася ранньофеодальна держава, яка з 923 р. перетворилася в королівство. З 1102 р. **Х.** входила до складу Угорського королівства, а з 1526 р. перейшла під владу Габсбургів. До кінця XVI ст. Туреччина захопила більшу частину **Х.** В 1699 р. в результаті австро-турецької війни північно-східні землі **Х.** (Славонія) були звільнені, і з XVIII ст. включені у "Воєнні кордони" – області, підпорядковані Австрії (існували до 1881 р.). В 1809 – 1813 рр частина **Х.** входила в Іллірійські провінції, де були скасовані деякі феодальні повинності. В 30 – 40 рр. XIX ст. підсилювались процеси мадяризації **Х.**, що викликало в 1848-1849 рр. революційний рух. В 1867 р. **Х.** була включена до складу Австро-Угорської імперії. В XX ст. посилювався рух на зближення з Сербією. Після розпаду Австро-Угорщини в грудні 1918 р. Хорватія увійшла в Королівство сербів, хорватів і словенців, з 1929 р. Югославію, панівне положення в якій зайняла сербська буржуазія. Після захоплення Югославії німцями в квітні 1941 р. частина Хорватії відійшла до Італії, частина до Угорщини, на решті була створена маріонеткова держава. 27 травня 1941 р. розпочалося повстання і боротьба за визволення країни. Після визволення в травні 1945 р. 29 листопада того ж року увійшла до складу ФНРЮ (перейменована в Соціалістичну Федеративну Республіку Югославію). Після розпаду СФРЮ в 1991 р. **Х.** проголошена незалежною.

Чехія (Cesko, Чеська Республіка) – слов'янська держава у Центральній Європі, президентсько-парламентська республіка, глава держави – президент. Політичні партії: Громадянська демократична, Комуністична Чехії і Моравії, Християнсько-демократична унія, Чеська народна. Прапор – зліва рівносторонній трикутник з стороною, рівною ширині голубого кольору, даліше дві однакові за шириною смуги: верхня – біла, нижня – червона. Державна мова – чеська. Грошова одиниця – чеська крона. Столиця Прага – (1,2 млн. мешк.). Населення – 10,26 млн. мешк. (2001 р.) (131 мешк. на км²), чехи – 94,5 %, словаки – 3,8 %, є німці і поляки. Релігія – римо-католицька. Територія – 78,8 тис. км². В основному височини і середньовисокі гори: Чеський масив, оточений Рудними гор., Шумавою та найвищими – Судетами. Клімат помірно-континентальний, у г. гірський; гол. р. Лаба. Корисні копалини: буре і кам'яне вугілля, уран, цинк, свинець, золото, графіт, каолін. **Ч.** високорозвинута індустріально-аграрна країна. Промисловість: чорна металургія, електроенергетична, машинобудівна, в-во верстатів, електровозів, автомобілів, а також хімічна, текстильна, харчова (вир. пива). С.-г. угіддя – 55% території, пер. орні землі: вирощування зернових (пшениця, ячмінь), цукрових буряків, льону, картоплі, хмелю, вирощують сади й овочі. Тваринництво м'ясо-молочн. напр.: розв. вел. рог. худоби, свинарство, птахівництво. Експорт: енергетичне устаткування, верстати, електротехнічні вироби, кам'яне вугілля. Імпорт: нафта, газ, чорні метали, легкові автомобілі. **Історична довідка.** До н.е. на

території сучасної Чехії проживали лужицькі племена – предки слов'ян. У III – V ст. н.е. проживали також кельтські племена, які були асимільовані слов'янами. В VII ст. чеські землі входили в державу Само. В IX ст. тут утворилось Великоморавське князівство; тоді ж було прийнято християнство, спочатку східного обряду, а потім західного. В X ст. утворилось Празьке князівство з династією Пржемысловичів, яке з другої половини XII ст. стало королівством. При королі Пржемыслі II (1253 – 1278) до Празького королівства були приєднані Австрія, Штирія, Кавітанія та інші землі. В XII – XIV ст. Празьке королівство досягло найбільшої могутності, особливо при Карлі I (1346 – 1378), який був одночасно імператором Священної Римської імперії. В 1348 р. були створені Празьке архієпископство і університет. Реформатор церкви Ян Гус (1371 – 1415) став предтечею гуситського руху – антинімецьких, антифеодальних і антикатолицьких воєн під керівництвом Яна Жижки (1419 – 1434). З 1526 р. Чехія була включена до складу держави Габсбургів із збереженням автономії. Постійно відбувалися антифеодальні й антиавстрійські повстання. В 1616 р. одне з найбільших повстань було розгромлене біля Білої гори. В 1620 р. Чехія повністю втратила незалежність. Протягом 30-річної війни між австрійськими католиками і німецькими протестантами (1618 – 1648) була сплюндрована. В 1775 р. відбулося загальне селянське повстання проти Габсбургів, яке було розгромлене, але спричинило обмеження панщини, а потім в 1781 р. відміну кріпачства. З кінця XVIII ст. починається “Чеське відродження”. В 1848 р. Празьке повстання, незважаючи на поразку, привело до відміни всіх феодальних повинностей. З 60-х рр. XIX ст. Чехія перетворилася в найбільш індустріально розвинену частину Австрії під назвою Цислейстанія. Формується чеська національна буржуазія та інтелігенція. В 1878 р. була створена соціал-демократична партія. Під час Першої світової війни чеські підрозділи переходили на сторону Росії. Після розпаду Австро-Угорщини 28 жовтня 1918 р. була проголошена незалежна Чехословачча у складі Чехії та Словаччини. За Версальським договором в Чехословаччину була включена і Закарпатська Україна. В 1938 р. в результаті Мюнхенського договору (змови) Німеччині була передана Судетська область, а в 1939 р. анексована вся Чехословаччина. 12 грудня 1943 р. на території СРСР (Харківська обл.) були створені чехословацькі військові частини під командуванням генерала Свободи. В травні 1945 р. відбулося Празьке повстання. 9 травня радянські війська визволили Прагу. Була створена прорадянська соціалістична держава. За договором від 29 червня 1945 р. Закарпаття відійшло до Радянської України. В лютому 1948 р. була придушена спроба Чехословаччини вийти з під радянського впливу. В 1968 р. під керівництвом Дубчака була здійснена спроба лібералізації політичного та економічного режиму. В Чехію були введені війська СРСР та інших соціалістичних країн. У ході “оксамитової” революції 1989 р. Чехословаччина ліквідувала прорадянський соціалістичний устрій і розпочала демократичні ринкові перетворення. 1 січня 1993 р. Чехословаччина розділилася на Чехію і Словаччину. В 1999 р. Чеська Республіка стала членом НАТО.

Швейцарія (нім. Schweiz, фран. Suisse, іт. Svizzra, Швейцарська

Конфедерація) – федеративна держава у Європі складається з 23 кантонів. Федеративна парламентська республіка. Вищий законодавчий орган – двопалатний парламент. Політичні партії: Демократично-християнська, Радикально-демократична, Соціал-демократична, Швейцарська партія праці. Прапор – червоне полотнище з великим білим хрестом у центрі. Офіційні мови: німецька (розм. 65 % нас.), французька (розм. 18 % насел.), італійська

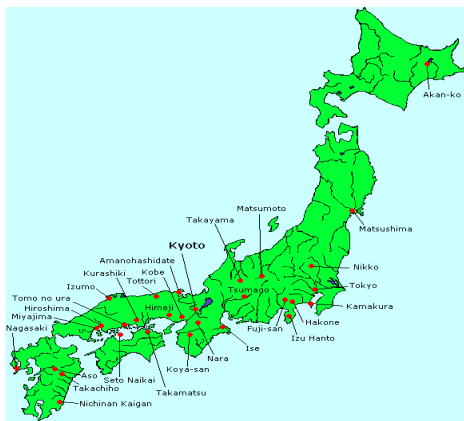
(розм. 10 % нас.), ретороманська. Грошова одиниця – швейцарський франк. Столиця – Берн (330 тис. мешк.). Населення – 7,28 млн. мешк. (2001 р.) (169 меш. на км²). 84 % населення швейцарці, решта – імігранти з Італії, Іспанії, Туреччини. За віросповіданням 48 % – католики, 44 % – протестанти. Міське населення – 68%. Найбільші міста: Цюріх (міська агломерація) 840 тис. мешк., Женева (міська агломерація) 393 тис. мешк., Базель (міська агломерація) 359 тис. мешк. Територія – 41,3 тис.км². Територія гористо-височинна: у центр. і пд. частині – Альпи (Апенінські, Бернські, Лепонтинські, Ретійські), на пн. – Швейцарська височина. Клімат помірно теплий, гірський, у долинах з рисами середньоморського. Буково-дубові і смерекові ліси займають 30 % території, вище 2200 м – альпійські полонини, на вершинах – льодовики. Ріки: Рейн з притоками. **Ш.** високорозвинена країна, одна з найбагатших у світі, міжнародний фінансово-банківський центр (650 банків, бірж цінних паперів, у т. ч. в Цюріху найбільша в Європі). Промисловість: гідро- і атомна енергетика, металообробка і машинобудування, верстатобудування, виготовлення турбін, корабельних двигунів, текстильного обладнання, інструментів для вимірювань (у т. ч. годинників), ліків і барвників, продуктів харчування (швейцарські сири). С.г. дає 5 % ВВП, в т.ч. 3/4 інтенсивне молочне тваринництво. У ньому зайнято 5 % населення, що забезпечує потреби країни на 55-60 %. Важлива стаття доходу – іноземний туризм (6 – 7 млн. чол. за рік). Транспорт: залізниці – 5 тис. км, шосейні шляхи з тверд. покриттям 61,5 тис. км. Експорт: капітал (на підприємствах в ін. країнах, контрольованих швейцарським капіталом зайнято 3,5 млн. чол. значно більше, ніж у самій Швейцарії). робить ставку на силу для гноблення “малих” народів, поневолення їх, таврування за їх прихильність до своєї культури. **Історична довідка.** В давнину територію **Ш.** населяли рети і гельвети, у I ст. до н.е. вона була завойована римлянами, а після розпаду Західної Римської імперії увійшла до складу Франкської феодальної держави. З X ст. **Ш.** перебувала в складі Священної Римської імперії. У боротьбі проти Габсбургів швейцарські кантони Швіц, Урі, Унтервальден в 1291 р. уклали союз, який в 1499 р. привів до фактичної незалежності **Ш.** від імперії, що закріпила Вестфальська система договорів 1648 р. **Ш.** стала центром розвитку міст (Цюріх, Женева) і діяльності реформаторів (Ж.Кальвін, У.Цвінглі). Віденський конгрес 1814-1815 рр. встановив близькі до сучасних кордони **Ш.**

та гарантував їй “вічний мир”. За конституцією 1848 р. **Ш.** із нестійкого союзу кантонів перетворилася єдину союзну державу. У світових війнах зберігала нейтралітет. Входить до групи високорозвинених держав світу і до першої шістки держав за рівнем розвитку транснаціональних корпорацій. У 2002 р. референдум схвалив рішення про вступ **Ш.** до ООН.

Югославія (Jugoslavija, Федеративна Республіка Югославія) – слов’янська федеративна держава на пд-сх. Європи, в пд-зх. частині Балканського п-ва, утворена в 1991 р. і складається з Сербії (з округами Косово та Воєводина) і Чорногорії. Президентська республіка. Глава держави – президент. У країні майже 200 політ. партій, найвпливовіші з них – Соціалістична, Демократична соціалістів Чорногорії, Сербська радикальна. Прапор – три однакові за шириною горизонтальні смуги (зверху вниз): голуба, біла, червона. Державна мова – сербська. Грошова одиниця – динар. Столиця – Белград (1,5 млн. мешк.). Населення – 10,677 млн. мешк. (2001 р.) (103 мешк. на км²). Серби – 62 %, албанці – 17 %, чорногорці, албанці, угорці. Релігії – православ’я, католицизм, іслам. Міське населення – 46 %. Найбільші міста: Нові Сад, Крагуєваць, Приштина, Подгоріца. Територія – 102, 2 тис. км², більшу частину якої займають гори: на пд. пасма Динарського нагір’я з карстами, на сх. Східносербські г. та частина Балкан; на пд. у межиріччі Сави, Дунаю і Тиси алювіальні низ. Клімат теплий, на пд. субтропічний; у горах буково-дубові та ялинові ліси. Корисні копалини: руди кольорових металів (мідь, свинець, цинк, алюміній), хроміти, вугілля, нафта. **Ю.** багата гідроресурсами і лісом. Промисловість: гірничодобувна, кольорова металургія, машинобудівна, переробна, текстильна. С.г.: вирощування зернових, цукрових буряків, соняшника, винограду; садівництво, на пд. оливкові і цитрусові. С. г. повністю забезпечує нас. продуктами харчування. Автомобільний і водний транспорт. Експорт: кольорові метали, лісоматеріали. Імпорт: машини й устаткування, цитрусові. **Історична довідка.** Королівство сербів, хорватів, словенців (з 1929 р. – Югославія) утворилося восени 1918 р. в результаті національно-визвольного руху південнослов’янських народів і розпаду Австро-Угорської монархії. Провідні позиції в державі зайняла сербська буржуазія. У січні 1929 р. в країні утвердилася воєнно-монархічна диктатура, прони́мецька політика якої і приєднання до Берлінського пакту 1940 р. фашистських держав призвели до розгортання широкого руху протесту. 27 березня 1941 р. профашистський уряд було скинуто. Після захоплення **Ю.** німцями в квітні 1941 р. країна була розчленована частина Хорватії відійшла до Італії, частина до Угорщини, на решті була створена маріонеткова держава. 27 травня 1941 р. розпочалося повстання і боротьба за визволення країни, яку очолила Національно-визвольна армія Югославії. Після визволення в травні 1945 р. був створений Тимчасовий уряд на чолі з Й.Броз Тіто. 29 листопада того ж року ліквідовано монархію і проголошено Федеративну Народну Республіку Югославію (перейменована в Соціалістичну Федеративну Республіку Югославію за конституцією 1963 р.). Як федеративна держава у складі шести республік вона проіснувала до в 1991 р. Після цього утворилася Союзна

Республіка Югославія у складі Сербії та Чорногорії, причому остання проявляє все більше прагнення до повного відокремлення.

Японія – держава у Схід. Азії, розміщена на о-вах, найбільші з них Хоккайдо, Хонсю, Сікоку, Кюсю. **Я.** – конституційна монархія. Імператор – «символ держави і єдності народу». Законодавча влада належить двохпалатному парламенту (палата представників і палата радників). Виконавча влада в руках кабінету міністрів на чолі з прем'єром. Основні

політичні партії: Ліберально-демократична, Соціал-демократична партія Японії. Прапор – біле полотнище з червоним кругом в центрі. Столиця – Токіо (міська агломерація) 12 млн. мешк. Державна мова – японська. Грошова одиниця – єна. Населення – 126,77 млн. мешк. (2001 р.) (331 мешк. на км²), 99,4 % – японці, інші – корейці, китайці, американці, айни (нащадки давнього населення). Найбільша концентрація населення у промисловому поясі – пд. о. Кюсю,

пд. о. Гонсю. Пд. о. Сікоку (1000 мешк. на км²), міське населення – 77 %. Найбільші міста Йокогама (Токіо-Йокогама – метрополітарний район) – 27,5 млн. мешк., а також Осака, Нагоя, Кіото, Кобе, які утворюють міські промислові конурбації, а ті – мегаполіс Ніппон. З релігій переважають синтоїзм і буддизм. Найбільша тривалість життя в світі (маже 80 років). Територія – 372,2 тис. км². Адм.-тер. поділ – 47 префектур і 14 округів. Поверхня островів гористо-височинна з діючими вулканами. Часті сильні й катастрофічні землетруси. Мусонний клімат, на пн. помірно-теплий, на пд. субтропічний; навесні та восени часті тайфуни; ріки короткі і повноводні, використовуються в енергетиці і для зрошування с.-г. угідь; ліси займають 66 % території, багато озер та численні нац. парки і заповідники. **Я.** бідна на корисні копалини. Промисловість повністю спирається на привозну сировину. **Я.** входить до групи найбільш високорозвинених постіндустріальних країн, виготовляє 18 % світової продукції бруто (2 місце після США). ВВП **Я.** становить понад 14 % світового. Основу економіки становить закордонна торгівля (3 місце у світовому обігу). Промисловість: 65 % електроенергії виробляють теплові електростанції (гол. Касіма), вел. атомні електростанції (гол. Фукусіма); виробництво морських суден (52 % світового обсягу), автомобілів (23,9 %), тракторів, металообробного устаткування, побутової електротехніки, випуск рафінованої міді, хім. волокна; 18,4 % світового випуску телевізорів. На с.г. припадає 2,2 % питомої ваги у ВВП. Переважає дрібне селянське землекористування. Обробляється 5,3 млн. га (14,3 % площі). Вирощується рис, пшениця, промислові рослини, птахівництво. Розвинуте рибальство (1 місце в світі). **Я.** забезпечує свої потреби в продуктах харчування на 70 %. Основний вид транспорту автомобільний. Довжина авт. шляхів – 1,2 млн. км, у т. ч. 5 тис. км – швидкісних. Залізниць 30 тис. км. Тоннаж морського флоту 57 млн. бруто-реєстрових т (2 місце в світі). Експорт: машини й устаткування,

електронні прилади, метали і металовироби, морські судна, хімічні продукти. Імпорт: пром. сировина і напівфабрикати, паливо і продукти харчування, корми. **Історична довідка.** Здавна територію **Я.** населяли айни, які спочатку проживали на о.Хокайдо. Впродовж VII-VIII ст. н.е. в **Я.** в основному склався феодальний лад. З 1192 р. до 1867 р. влада знаходилася в руках сьогунів – воєнно-феодальних правителів, при яких імператорські династії були позбавлені реальної сили. Всього було три династії сьогунів: Мінамото (1192 – 1333), Асікага (1335 – 1573), Токугава (1603 – 1867). У результаті буржуазної революції Мейдзи 1867 – 1868 рр. до влади прийшов буржуазно-поміщицький блок. У країні розвиваються капіталістичні відносини, складається система політичних партій. **Я.** проводить агресивну зовнішню політику (китайсько-японська війна 1894 – 1896 і російсько-японська війна 1904 – 1905 рр.), в 1910 р. здійснює анексію Кореї. Під час Першої світової війни воювала на боці Антанти. В 1931 р. **Я.** окупувала Манчжурію, а в 1937 р. розгорнула воєнні дії проти Китаю. Зазнала поразок від радянських і монгольських військ у районі оз.Хасан (1938) і на р.Халхін-Гол (1939). У Другій світовій війні була союзником Німеччини та Італії. У серпні 1945 р. японський народ став жертвою американських атомних бомбардувань міст Хіросіма та Нагасакі. 2 вересня 1945 р. **Я.** підписала Акт про беззастережну капітуляцію. Після війни на території **Я.** були розташовані американські воєнні бази. Вона не мала права витратити більше 1% на військові потреби. Бурхливий економічний розвиток 50-60-х рр. XX ст., відомий як японське “економічне диво” сприяв перетворенню **Я.** в одну з держав “великої вісімки”.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Аборигени (лат. aborigin від ab іrigine – від початку) – автохтонне, корінне населення, спільність людей (як правило однієї національності) якого-небудь значного за площею регіону, пов'язаних з ним міцними економічними, соціальними та ін. відносинами.

Автаркія (грец. autarkeia – самозабезпеченість) – політика господарського відокремлення будь-якої країни (або групи країн) від зовнішнього економічного середовища, намагання сформувати замкнуту господарську структуру.

Автономія – здатність суб'єкта політики до самоуправління на основі власного законодавства, право створювати будь-які національно-територіальні утворення і самостійно регулювати своє внутрішнє життя, самостійність у здійсненні влади, що надається окремій національності, яка компактно проживає на території держави. **А.** – це право на самоуправління, яким користуються окремі підприємства, установи, організації.

Агломерація (від лат. agglomerо – приєдную, нагромаджую) – територіальне утворення, що: виникає на базі великого міста, або кількох компактно розташованих міст і створює значну зону урбанізації, поглинаючи суміжні населені пункти; відрізняється високим ступенем концентрації різноманітних виробництв (промисловості, інфраструктурних об'єктів, наукових і навчальних закладів), а також високою густотою населення; справляє вирішальний вплив на навколишнє середовище, змінюючи екологічну структуру території та соціальні аспекти населення; має високий рівень комплексності господарства й територіальну інтеграцію його елементів.

Адміністративно-територіальна одиниця – складова частина державної території.

Адміністративно-територіальний устрій – певний спосіб територіального улаштування держави, утворення й діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. **А.-т. у.** будь-якої держави – це поділ її території на певні частини – краї, області, провінції, землі, штати, департаменти, губернії, волості, повіти, райони, кантони тощо.

Апатриди – особи, що не мають статусу громадянина чи підданого в жодній з держав.

Ареал – поняття, яке використовується в методиці країнознавчих і краєзнавчих досліджень. У кожному конкретному випадку в якості **А.** можуть виступати групи країн, країни, адміністративні й економічні райони, ареали сільськогосподарської спеціалізації, ресурсів, рекреаційні зони, пояси цін і т.д.

Археологічні пам'ятки – складова історико-культурних рекреаційних ресурсів (городища, кургани, залишки давніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, шляхів, місця давніх поховань, наскельні малюнки, старовинні речі, що мають певну рекреаційно-історичну цінність).

Атласи географічні – систематизовані збірники географ. карт, зміст і оформлення яких підпорядковані єдиній програмі; можуть виступати в якості важливого джерела при здійсненні різноманітних країнознавчих досліджень.

Біженці – люди, які змушені покинути місце постійного проживання через несприятливі обставини, що склалися. Такі обставини, як правило, виникають внаслідок громадських заворушень, громадянської війни, масового терору проти якоїсь верстви населення.

Білінгвізм (від лат. *bi* - подвійний і *lingua* - мова) – одночасне володіння двома мовами.

Бюджет – детальний підрахунок державних доходів і витрат на певний термін (як правило на рік), схвалений у законодавчому порядку, а також опис передбачуваних доходів і видатків держави, компанії, фірми або окремої особи на певний термін.

Валова міграція (брутто-міграція) – сукупність мігрантів на даній території за певний час.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) – сукупна вартість кінцевої продукції підприємств, галузей матеріального виробництва і сфери послуг, що знаходяться на території країни. **ВВП** – сукупний доход, вироблений на території країни.

Валовий національний продукт (ВНП) – доход, який включає вартість товарів і послуг, вироблених національними суб'єктами (підприємствами, організаціями і приватними особами) за рік, незалежно від їх місцезнаходження (на території країни чи закордоном).

Валюта (італ. *valuta* – ціна) – 1) Грошова одиниця країни; 2) Паперові гроші, монети, векселя, чеки, які використовуються в міжнародних розрахунках.

Велика вісімка – група з 8 провідних країн світу, що здійснюють координацію важливих зовнішньо-економічних і політичних заходів у рамках щорічних зустрічей керівників держав і урядів (США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія і Канада, РФ).

Вибух демографічний – різке збільшення народжуваності, пов'язане з соціальними або загальноекологічними факторами.

Віза – спеціальний дозвіл відповідних органів іноземного уряду на в'їзд, виїзд, проживання або проїзд через територію даної держави.

Війна – організована збройна боротьба між державами, групами держав, класами або націями для досягнення політичних або економічних цілей. Крім збройної боротьби використовуються й інші форми: політичне, економічне та ідеологічне протистояння, розрив дипломатичних відносин, блокада, диверсії. Розрізняють В. справедливі і несправедливі, визвольні і загарбницькі, світові і локальні.

Вік людини – період від народження до того чи іншого відраховуваного моменту її життя. Розрізняють: біологічний (визначається станом обміну речовин і функцією організму і відповідністю цих процесів віковим нормам людської популяції) і календарний (вимірюється часом, що проходить з моменту народження).

Вікова піраміда (піраміда віків, віково-статева піраміда) – графічне зображення поділу людей за віком і статтю.

Вікова структура населення – розподіл населення за віковими групами і віковими контингентами з метою вивчення демографічних і соціально-економічних процесів. При цьому населення розподіляється за однорічними або 5- річними віковими групами. Для оцінки загальних структурних зрушень населення розподіляють на три вікові групи: 0 – 14 років, 15-59 років, понад 60 років. У міжнародних порівняннях населення розділяють на дві вікових групи: 0 – 14 років, 15 – 64 роки. Графічно **В. с. н.** зображується віковою пірамідою: по горизонталі відкладаються пропорційні чисельності (частки) окремих вікових груп, а по вертикалі – вік. У 1990 р. у світі спостерігалась така **В. с. н.**: 14 років – 32,0 %, 15 – 64 роки – 61,0 %; у країнах з високим доходом відповідно – 20,5 % і 66,8 %; у країнах з середнім доходом – 36,2 % і 58,7 %; у країнах з низьким доходом – 35,5 % і 60,0%.

Внутрішні води країни – морські води, розташовані в бік берега від прямих ліній, прийнятих для відліку територіальних вод; води портів; води заток, бухт, губ, лиманів, береги яких повністю належать країні і якщо ширина кожної з них не перевищує 24 милі; рік, озер, водойм, береги яких належать країні. В Росії це ще затоки, протоки, губи і лимани морів, історично належні цій країні.

Водні ресурси – придатні для використання в народному господарстві країни (регіону, району) води річок, озер, каналів, водоймищ, океанів, морів, підземні води, ґрунтова волога, лід льодовиків, пара атмосфери. Планетарні ресурси складають 1454,3 млн. км³.

Воєнно-географічне положення – положення країни відносно осередків і країн зосередження військових сил або потенціальної небезпеки воєнних конфліктів.

Гейзер – гаряче джерело в місцях сучасної або недавньої вулканічної діяльності, що періодично викидає воду і пару. Максимальна висота викидів — близько 50 метрів, інтервали між викидами від 1 хвилини до кількох місяців.

Генофонд – спадкова інформація, що записана в генетичних структурах усіх організмів.

Генофонд народу, нації – сукупність генів, які є в особин народу та нації, що дозволяють їм відновлюватись, забезпечуючи існування. Має велике значення як для великих, так і, особливо, малих народів.

Геноцид – діяльність з метою повного або часткового знищення будь-якої національності, етнічної спільності або релігійних груп. Конвенція ООН (1948 р.) оголосила Г. злочином.

Географічне положення – розміщення певної території чи об'єкту на земній поверхні по відношенню до інших територій або об'єктів. Розрізняють **Г.п.** по відношенню до природних (материків, океанів, морів, річок, озер, гір тощо) та екон.-геогр. (районів, областей, країн та ін.) об'єктів. **Г.п.** характеризується також географічними координатами об'єкта.

Географічне середовище – частина географічної оболонки Землі, яка безпосередньо пов'язана з життям і діяльністю людини і є постійно діючою матеріальною основою розвитку суспільства.

Герб державний – відмітний знак держави, офіційно прийнята емблема, виконана за законами геральдики, яка зображується на печатках, бланках державних органів, грошових знаках. Г.д. часто є частиною державного прапора.

Гетерогамія (від грец. heteros - інший і gamos - шлюб) – у етнографії, соціології і демографії термін, що використовується для визначення шлюбів, які укладають особи, що належать до різних соціальних груп чи спільностей (класових, етнічних, релігійних, кастових та ін.).

Гімн державний (від грец. hymnos – святкова, урочиста пісня) – поетичний і музичний твір, офіційно визначений як символ державної єдності, який уособлює її суверенітет (поряд з прапором і гербом). Г.д. мають усі держави. Перший в історії гімн, який виконується й досі, був прийнятий у Японії в IX ст.

Гіперінфляція – надзвичайно швидкі темпи росту інфляції, які справляють руйнівну дію на обсяг національного доходу і зайнятість. Це становище, коли річний рівень інфляції перевищує 1000 %. Г. часто пов'язана з політичним хаосом, війнами, соціальними революціями та їх наслідками.

Гіперурбанізація (від грец. hyper - над; лат. urbanus - міський) – концентрація населення у великих містах і міських агломераціях, урбанізованих районах. Термін використовується, коли негативні прояви урбанізації переважають у цих міських утвореннях.

Глава держави (найчастіше – президент республіки або коронована особа в монархічних країнах) – державна посадова особа, якій належить чільне місце в системі органів державної влади, що уособлює єдність нації, символізує державу, покликана гарантувати її цілісність, бути чинником гармонійної та ефективної взаємодії “гілок” державної влади в країні та найпершим представником держави на міжнародній арені.

Глава уряду (прем'єр-міністр, канцлер, голова ради міністрів і т.п.) – керівник виконавчої влади в державі, ключова, чільна фігура в системі державного урядування, громадського адміністрування.

Гроші – особливий товар, який виконує роль загального еквівалента. Виділились стихійно на певному історичному етапі. Гроші паперові – це грошові знаки, які замінюють в обігу реальні гроші – золото і срібло. Випускаються в обіг державою для покриття своїх витрат і мають примусовий (встановлений державою) курс. Їх реальна вартість не може перевищувати вартості золота, яке вони замінюють. Надзвичайний випуск (емісія) Г. викликає інфляцію. Паперові гроші вперше були випущені в кінці XVII ст. в Північній Америці.

Густота населення – кількість чоловік на 1 км² площі; в середньому в світі вона складає приблизно 40 осіб на 1 км², в Європі – 100, Азії – 15, Північній і Південній Америці – 21, Австралії та Океанії – 3 особи на 1 км²; до країн з найвищою Г.н. належать у Європі – Нідерланди (342) та Бельгія (322); в Азії – Бангладеш (590) і Південна Корея (375); в Америці – Пуерто-Рико (375 осіб на 1 км²).

Демографічний вибух – різке прискорення темпів росту населення. Обумовлений зниженням смертності, особливо дитячої, при збереженні високої народжуваності. Спостерігається в країнах Азії, Африки і Латинської Америки.

Демографічний потенціал – відносний показник, що характеризує заселеність території, "потенціал поля розселення" (за О.А.Євтеєвим, С.О.Ковальовим); відносна доступність чи можливість взаємодії, контактів людей, що проживають у якій-небудь точці даного поля розселення, для якої вираховують потенціал, з рештою населення цього поля розселення.

Демократія (від грец. *dēmos* – народ і *krátos* – влада) – форма держави, що базується на визнанні народу джерелом влади, його праві приймати участь у вирішенні державних справ у сукупності з широким колом громадянських прав і свобод. Термін **Д.** використовується для характеристики організацій і діяльності різних соціальних і політичних інститутів.

Дендрарій (дендрологічний сад) – колекція дерев і кущів, що культивуються у відкритому ґрунті; використовується в наукових, пізнавально-освітніх і господарських цілях.

Депопуляція – зменшення абсолютної кількості населення якої-небудь країни, території чи звужене його відтворення, при якому чисельність наступних поколінь є меншою від попередніх.

Депопуляція – зменшення кількості живих організмів.

Депортація (від лат. *deportatio* – вигнання, вислання) – примусове виселення, переміщення з місця постійного проживання або навіть вигнання за межі держави особи чи групи осіб, навіть частини населення, які визнані правлячим режимом як "соціально небезпечні", "небажані".

Держава – організація політичної влади в суспільстві, спрямована на забезпечення цілісності й безпеки країни. **Д.** призначена для вирішення загальносуспільних питань, задоволення загальносуспільних потреб, зокрема, забезпечення певної єдності суспільства як цілісного соціального організму (які б внутрішні суперечності, конфлікти його не руйнували). **Д.** виконує інтегративну (координуючу, узгоджувальну) функцію, при здійсненні якої вона виступає виразником не тільки пануючої соціальної групи, але і всього суспільства. За марксистським визначенням **Д.** – це знаряддя політичної влади в класовому суспільстві і виникла в результаті суспільного поділу праці. **Д.** як територіально організований апарат влади на території певної країни, знаряддя економічного, політичного та ідеологічного управління суспільством виступає важливим об'єктом країнознавчого дослідження. Зараз у світі є 194 держави – члени ООН.

Дискримінація – обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за ознакою расової чи етнічної приналежності, соціального походження, статі, політичних переконань тощо. Форми **Д.**: сегрегація, депортація, геноцид.

Діаспора (від грец. *diaspora* – розсіяння) – розсіяння, розселення по різних країнам народу, вигнаного обставинами, завойовниками або власною волею за

межі батьківщини. Це також сукупність вихідців із якоїсь країни та їх нащадків, які проживають поза її межами.

Екскурсія (від лат. *excursio* - поїздка) – 1. Колективне відвідування музею, визначного місця, виставки тощо; поїздка, прогулянка з освітньою, науковою, спортивною, розважальною та ін. метою тривалістю не більше 24 годин, як правило, без ночівлі. 2. Група осіб (екскурсантів), які здійснюють таку поїздку або прогулянку.

Ембарго – 1) засіб політичного та економічного тиску однієї держави (або групи держав) на іншу (інші) шляхом обмеження або повного припинення торгово-економічних зв'язків з нею (ними); 2) заборона державної влади на ввезення із своєї країни в іншу товарів або валюти.

Емігранти – особи, що здійснюють еміграцію.

Еміграція (від лат. *Emigratio* – виселення, переселення) – переселення з батьківщини в іншу країну. Еміграцією називають і тривале перебування громадян за межами батьківщини внаслідок такого переселення.

Етнічний склад (структура) населення – розподіл населення за ознакою етнічної належності (національності).

Етнічні міграції – міграції населення в яких беруть участь люди певної етнічної (національної) належності, тобто на перший план виступає роль етнічного фактора.

Європейський союз (ЄС) – регіональне західноєвропейське інтеграційне угруповання, (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург; з 1973 р. – Великобританія, Данія, Ірландія; з 1981 р. – Греція; з 1986 р. – Іспанія, з і після 1990 р. – Австрія, Португалія, Норвегія, Швейцарія і Фінляндія). Мета ЄС – проведення єдиної політики у відносинах з іншими країнами, створення європейської валютної системи (з 2002 р. у 12 країнах ЄС введено в обіг євро), єдиного внутрішнього ринку. На порядку денному – розширення ЄС у 2004 р. за рахунок у тому числі колишніх соціалістичних країн (зокрема Польщі, Чехії, Угорщини). Центр – м. Брюссель (Бельгія).

Ємкість території для населення – максимальна кількість населення, здатного отримувати засоби для існування, проживаючи на даній території і використовуючи її ресурси.

Ємкість ТРС – здатність забезпечувати заняття певному числу рекреантів без порушення психофізичної комфортності та стійкості природних і культурних комплексів.

Загальний приріст населення – різниця кількості населення на початок і кінець певного часового інтервалу ($P_{заг.} = P_1 - P_0$). Може бути додатнім і від'ємним.

Зайнятість – сукупність економічних відносин, пов'язаних із забезпеченням робочими місцями і участю в господарській діяльності; характеризує економічно активне населення відносно речових факторів виробництва.

Звичай і традиції (сімейно-побутові, етнічні, релігійні) – історично складені стійкі соціальні норми і установки, що визначають поведінку людей у тих чи інших випадках життя, у т. ч. і демографічну поведінку.

Зелена карта – поліс обов'язкового страхування громадянської відповідальності перед третіми особами (прийнятий в усіх країнах світу); обов'язковий документ для перетину кордону на автомобілі. Страхова компанія, що реалізувала **З. к.**, гарантує врегулювання конфліктів і відшкодування збитків, завданих автотуристам під час дорожньо-транспортної пригоди, оплати лікування, а при необхідності - відправку до країни постійного проживання, якщо трапився нещасний випадок.

Іммігранти (від лат. *immigrans* - котрий вселяється) – особи, що здійснюють імміграцію.

Імміграційні закони – закони, що обмежують в'їзд іноземців на постійне проживання.

Імміграція (від лат. *Immigro* – вселяюся) – в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання.

Імперія – найменування монархічних держав, головою яких є імператор. **І.** – частіше великі держави, які включають до свого складу завойовані території інших країн.

Інвазія (від лат. *invasio* - нашествя, напад) – масова і раптова імміграція, що відбувається всупереч волі населення, що проживає на території поселення.

Картка прибуття – спеціальний бланк, що заповнюється туристом, який прибуває до іншої країни літаком або теплоходом, і здається прикордонній службі.

Коефіцієнт дитячої смертності – відношення смертності дітей у віці до 1 року за певний період (рік) до числа народжених живими за цей період.

Коефіцієнт маскулізації – кількість чоловіків, які припадають на 100 чи 1000 жінок за певний період часу.

Коефіцієнт міграційної рухомості населення – відношення суми мігрантів, що прибули (M_p) і вибули (M_v) за певний час на 100 чи 1000 чоловік, до кількості проживаючих на даній території (K).

Коефіцієнт народжуваності – показник рівня народжуваності, який відображає відношення числа народжень до відповідного числа населення (як правило, до 1000 чол.) за певний період часу.

Коефіцієнт природного приросту населення – відношення природного приросту населення до середньої кількості населення за певний період часу.

Коефіцієнт смертності – показник рівня смертності, що відображає відношення числа смертей до відповідної кількості населення (як правило, до 1000 чол.) за певний період часу.

Коефіцієнт фемінізації – кількість жінок, що припадають на 100 чи 1000 чоловіків за певний період часу.

Коефіцієнт шлюбності – величина, що відображає частоту одружень. Визначається як відношення кількості одружень протягом деякого періоду або кількість чоловіків (жінок), що одружились, до відповідної кількості населення (як правило, до 1000 чол.).

Колонізація (від франц. *colonisation*) – заселення і господарське освоєння окраїнних земель своєї країни ("внутрішня" **К.**), а також заснування поселень за її межами ("зовнішня" **К.**).

Колонії – країни і території, які перебувають під владою іноземних держав (метрополій) і позбавлені політичної й економічної самостійності.

Країнознавство – 1) наука і навчальна дисципліна, яка займається комплексним вивченням країн, систематизує та узагальнює різноманітні дані про

їх місцезнаходження, природу, населення, господарство, історію, право, культуру, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин тощо; 2) комплексне вивчення країн або великих регіонів з метою виявлення на конкретних територіях загальних закономірностей, які встановлюються політичною, фізичною і економічною географіями. Виділяються три напрями **К.**: фізико-географічний, економіко-географічний і соціально-політичний. Поділяється **К.** на фізико-географічне,

економіко-географічне, політико-географічне, історико-географічне, воєнно-географічне, медико-географічне та ін. Завдання **К.** треба розглядати у двох основних вимірах: 1. Науково-теоретичному – розробити цілісну концепцію розвитку та функціонування всього суспільства із врахуванням співвідношення і взаємозв'язку між різними системами суспільної організації (політичною, соціальною, господарською, правовою тощо); 2. Навчальному – озброїти студентів теоретичними знаннями в галузі різних сфер життя окремих країн і регіонів, а також практичними вміннями побудови комплексних країнознавчих характеристик із використанням набутих знань і дослідницьких країнознавчих методів. Існують три підходи до **К.** з точки зору його функціонального значення: 1. Наукове **К.**, що виконує дослідницькі функції; 2. Інформаційно-пошукове **К.**, завдання якого полягає у відборі, систематизації, зберіганні та спрощенні (для користування) різносторонньої інформації. Носить інформаційно-аналітичний характер і розвивається на стику міжнародних відносин, міжнародної інформації, географії, історії, політики, права тощо; 3. Публіцистичне (описове) **К.**, яке спрямоване на ознайомлення широкого загалу з основними характеристиками країн (регіонів) через пресу, періодику, публічні виступи; вимагає літературного й ораторського таланту. Основні функції **К.**: I – за відомим країнознавцем М.Баранським – 1) ландшафтознавство; 2) вчення про економічний регіон; II – з точки зору сучасного наукового бачення і комплексного підходу – 1) описова; 2) інформаційно-аналітична (методика одержання, обробки, узагальнення та передачі країнознавчої інформації); 3) культурно-освітня; 4) науково-дослідницька; 5) практична; 6) прогностична; 7) методологічна (розробка та використання методів дослідження й аналізу країнознавчої інформації); 8) світоглядна. **К.** і пов'язана з його розробками та дослідницькими методиками типологія країн стають одними з найбільш модних тем на сучасному ринку. Звідси, поєднання комплексного країнознавчого підходу до вивчення країн, регіонів (районів), міст з методологією рейтингових оцінок має велику актуальність і може порівняно швидко привести до створення нової сучасної професії, ядром якої будуть фахівці в галузі комплексного **К.**, зокрема міжнародники-країнознавці.

Креоли (від. фр. creol, ісп. criollo) – нащадки перших колонізаторів у Латинській Америці, переважно іспанського походження, що складають там ядро привілейованих класів; нащадки від шлюбів росіян з алеутами, ескімосами і індіанцями на Алеутських островах і Алясці в першій половині XIX ст.

Ксенофобія – невизначений страх перед незнайомими людьми, народами; негативне ставлення до інформації, що надходить з інших країн; ненависть до інших етносів, людей іншої національності. Різновиди: русофобія, антисемітизм і т. ін.

Культура (від лат. cultura – догляд, освіта, розвиток) – у сучасному розумінні характеризує сукупність матеріальних і духовних цінностей, що їх створило людство впродовж своєї історії.

Курорт (від нім. Kur- лікування, Ort - місце) – місцевість з природними лікувальними факторами (мінеральними джерелами, грязями, сприятливим кліматом тощо) та необхідними умовами для їх використання з лікувально-профілактичною метою. Типи **К.**: а) бальнеогрязьовий (природні мінеральні види та лікувальні грязі); б) бальнеокліматичний (клімат та природні мінеральні води); в) бальнеологічний (природні мінеральні води); г) грязьовий (лікувальні грязі); д) кліматичний (клімат); е) кліматокумисолікувальний (степовий або лісостеповий клімат і кумис). Найважливіші **К.** України: Ворохта, Гола Пристань, Євпаторія, Миргород, Моршин, Немирів, Південне узбережжя Криму, Поляна, Саки, Трускавець, Яремча.

Лібералізм – політична доктрина, яка захищає свободи і права особи, приватну власність, демократію, громадянське суспільство, договірний характер державної влади, конкуренцію тощо. При цьому специфіку **Л.** становить не сам по собі “дух свободи”, а розробка інституціонально-правових умов його забезпечення.

Лотель – рекреаційне підприємство, призначене для занять кінним туризмом і спортом. Організовується на діючих турбазах (турбазах-готелях), де створюються пункти прокату коней (сел. Теберда, Карачаєво-Черкеська Республіка в Росії). Розміщується в складі рекреаційних комплексів, у зонах відпочинку тощо. Місткість – 150-500 місць.

Маскулінізація (від. лат. masculinus - чоловічий) – у демографії зміна структури населення за статтю в сторону збільшення частки чоловіків.

Матріархат (від лат. mater - мати і грец. arche - влада) – домінуюче становище жінки у сім'ї та суспільстві.

Мегаполіс (від грец. «мега» – величезний і «пола»- місто) – найбільша форма розселення, що утворилася внаслідок зрощення значної кількості сусідніх міських агломерацій. Він не становить суцільної міської забудови. Мегаполісів у світі небагато. У США найбільші з них розміщені вздовж Атлантичного узбережжя (Бостон – Вашингтон) з населенням майже 50 млн. осіб, на південному узбережжі Великих озер (35 млн.) у Каліфорнії (18 млн.), які разом концентрують половину всього населення країни. У Європі вирізняються два мегаполіси: Англійський (об'єднує агломерації Лондона, Бірмінгема, Манчестера, Ліверпуля та ін.) і Рейнський («кільцева» агломерація

Рандстад у Нідерландах, Рейн-Рур, Рейн – Майн у ФРН та ін.) з населенням 30-35 млн. душ кожна.

Менталітет – спільна для соціально-політичної чи етнічної спільноти, організації своєрідна політико-психологічна сукупність понять, настанов, особливостей мислення та поведінки, яка дає змогу однаково сприймати соціально-політичні реалії, оцінювати їх і адекватно діяти, добре розуміючи один одного.

Метиси – нащадки від шлюбів між представниками різних людських рас. В Америці термін "метис" вживається у більш вузькому розумінні - для позначення нащадків від шлюбів представників європеїдної раси з індіанцями.

Мігрант – особа, що здійснює міграцію, тобто перетинає кордони тих чи інших територій зі зміною постійного місця проживання назавжди або на тривалий час.

Міграційна політика – один з напрямків демографічної політики. Сукупність способів і заходів цілеспрямованого впливу на міграційний рух населення.

Міграція маятникова – регулярне переміщення населення з одного населеного пункту в інший на роботу чи навчання.

Міграція населення (від лат. migratio – переселення) – переселення з однієї країни в іншу. Основними причинами **М.** є економічні, релігійні й політичні. Виділяють 4 вікові групи мігрантів: 1) 15 – 20 років (несімейна **М.** в пошуках роботи або житла); 2) 25 – 40 років (сімейна **М.** в пошуках привабливої і прибуткової роботи); 3) 55 – 65 років (зміна місця проживання); 4) понад 65 років (пошуки сприятливіших для здоров'я умов). Виділяють міграцію зовнішню (виїзд населення за межі країни) і внутрішню (в інші райони країни, з села в місто і навпаки).

Міграція-брутто – сукупна кількість прибулих і вибулих мігрантів на даній території за певний час.

Міграція-нетто (чиста міграція, сальдо міграції) – різниця між кількістю прибулих і вибулих мігрантів на дану територію за певний час.

Міжнародна політика – сукупна діяльність держав, їх інститутів, народів, соціальних спільнот та їх організацій, які мають певні політичні цілі у сфері міжнародного життя.

Мінеральні ресурси – велика група речовин мінерального походження, що використовуються для добування енергії, різних матеріалів через їх вилучення та перероблення в різних галузях господарства.

Міста-курорти – урбанізовані території, функції яких спрямовані на задоволення потреб у лікуванні (з переважанням помірною режиму) або в розвагах; характеризуються значною кількістю технічних систем, розвинутою сферою обслуговування, що становить основу рекреаційної системи, і майже повністю зміненою, значно окультуреною, "вторинною" природою.

Місто – населений пункт, який досяг певної людності (критерій якої в різних країнах різний), звичайно не менше 5 тис. мешк. **М.** виконує промислові, транспортні, торговельні, культурні й адміністративно-політичні функції. Людність найбільших міст світу приведена в додатку 5.

Місто-держава – міста, що виникли в середні віки у Європі (Сан-Маріно, Ватикан, Монте-Карло, Андорра), в XI - XIII ст. - Венеція, Флоренція, Мілан, Генуя.

Місто-сад – місто, що максимально наближує, з'єднує міщанина з природою. Житлові квартали перемежуються з зеленими масивами (площа зелених насаджень близько 50% території), широко розвинута соціальна інфраструктура, особливо сфера побуту, індивідуальна забудова. Кількість населення - 50 -70 тис. чол., інколи до 160 тис. чол.

Місто-супутник (поселення - супутник) – населений пункт, що розміщений у безпосередній близькості від центру і займає проміжне положення між центральними і периферійними поселеннями, в доступній зоні для розвитку.

Мова – найважливіший засіб людського спілкування, який нерозривно зв'язаний з мисленням. **М.** є соціальним засобом збереження і передачі інформації, одним із засобів керування людською поведінкою. Реалізується в розмові. У світі майже 5 тис. мов. Назва народу і мови здебільшого збігаються. Найбільш поширені мови світу: китайська (1,1 млрд.), англійська (425 млн.), хінді та урду (320 млн.), іспанська (290 млн.), російська (220 млн.), бенгальська, індонезійська та арабська (по 170 млн.), португальська (150 млн.), японська (120 млн.), німецька та французька (по 95 млн. осіб). Цими 13 мовами розмовляє 2 / 3 населення світу. Шість мов: англійська, французька, російська, іспанська, арабська, китайська є офіційними і робочими мовами ООН.

Мотель – готель для автотуристів, розташований поблизу або вздовж автостради. Традиційно обладнаний гаражем, станцією технічного обслуговування та іншими необхідними службами.

Мулати – нащадки від шлюбу представників європеїдної раси з неграми.

Народ – спільнота з єдиною історією, мовою однаковим культурними характеристиками, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані між собою, відрізняються від інших груп.

Народжуваність – процес дітонароджень у сукупності людей, що складають покоління; кількість народжень.

Народність – 1) тип етносу, що займає проміжне положення між плем'ям і нацією; 2) сучасні етноси, що втратили риси племен, проте не стали націями.

Народонаселення – сукупність людей, які живуть на Землі (людство) або в межах певної території, континенту, країни, району чи населеного пункту. **Н.** - об'єкт вивчення багатьох суспільних і ряду природничих наук, в тому числі країнознавства. Спеціально **Н.** досліджує демографія.

Національний природний парк – вид природоохоронної території, досить великої за площею, де охорона природи поєднується з рекреацією і організованим туризмом. Складається із природних ландшафтів високої естетичної цінності. Поділяється на заповідну і рекреаційну зони.

Національні меншості – групи, які відрізняються своєю національною належністю від більшості населення певної країни.

Національність – 1) позначення сучасних народностей, націй та інших етнічних груп, що заселяють країну; 2) належність людини чи групи людей до певної народності чи нації.

Нація (від лат *natio* – плем'я, народ) – історична спільність людей, яка склалася в процесі формування спільної їх території, економічних зв'язків, літературної мови, деяких особливостей культури й характеру. Визначення **Н.** можна умовно розділити на 4 групи: психологічні, культурологічні, етнологічні та історико-економічні. Засновники психологічної теорії стверджували, що «нація – це душа, духовний принцип»; (Е.Ренон), вважав, що «нація – це сукупність людей зв'язаних спільністю долі, згуртованих у спільність характеру» (О.Бауер). Засновник культурологічної теорії К.Реннер вважав, що нація – «це союз осіб, які однаково розмовляють». У «Міжнародному виданні американської енциклопедії» дано визначення, що нація – «велика кількість людей, які вважають себе спільнотою; вони мають одну або кілька спільних ознак: мову, культуру, релігію, політичні та інші інститути, спільність долі; займають суміжну територію».

Область – у країнознавстві адміністративно-територіальна одиниця поділу країни, яка використовується в багатьох країнах, зокрема в Росії, Україні та ін.

Паводок – раптове підняття рівня води в річці, викликане зливовими дощами, швидким таненням снігу або льодовиків; може багаторазово повторюватися в різні сезони року.

Пам'ятки будівництва і архітектури – складова історико-культурних рекреаційних ресурсів (архітектурні ансамблі та комплекси, історичні центри, квартали, майдани, вулиці, залишки давнього планування і забудови міст та інших населених пунктів тощо).

Пам'ятки історії – складова історико-культурних рекреаційних ресурсів (пам'ятні місця, будинки, споруди та предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства та держави).

Пам'ятки мистецтва – складова історико-культурних рекреаційних ресурсів (твори монументального, образотворчого, декоративно-ужиткового та інших видів мистецтва, що використовуються в сфері пізнавального туризму). Найбільша в світі колекція творів давньоукраїнського мистецтва, що налічує 10 тис. одиниць (ікони, картини, гравюри та ін.), зберігається у Львові. Зібрання Музею історичних коштовностей в Києві (територія Києво-Печерського історико-архітектурного заповідника) налічує 100 тис. одиниць.

Пам'ятка природи – об'єкт природи, що становить науковий, історичний та культурно-естетичний інтерес (водоспади, гейзери, геологічні відклади, печери тощо).

процес збирання й обробки статистичної інформації про населення, його віковий, статевий і сімейний склад за станом на певний час у країні або в чітко обмеженій частині країни. **П. н.** охоплює всіх без винятку жителів країни, а також громадян держави, які знаходяться за її межами. Його мета – одержати дані про чисельність, склад і розміщення населення, які необхідні для організації економічного життя країни. Він проводиться в короткі строки, протягом кількох днів або тижнів, у ту пору року, коли люди найменш рухливі, шляхом обходу житлових приміщень і збирання опитуванням поіменних даних про кожного жителя. У програму опитування включають демографічні ознаки (дата народження або вік, стать, шлюбний стан, кількість дітей); економічні

(заняття, джерело засобів існування, доход тощо); характеристики освіченості (грамотність, професія, рівень кваліфікації тощо); етнічні ознаки (належність до нації, рідна мова, віросповідання); інші (громадянство, фізичні і психічні недоліки тощо). Деколи такі дані, або частину їх, одержують поштою у відповідь на розісланий запитальник (США – 1970, 1980 рр.) або в реєстраційних пунктах, куди жителі повинні з'явитися в певний строк (КНР – 1953, 1982 рр.). Останній перепис населення в Україні відбувся 5 – 14 грудня 2001 р. За його даними в нашій державі проживає трохи більше 48 млн. осіб.

Подвійне громадянство – характерний для держав з федеративною формою устрою статус особистості, коли вона одночасно є громадянином союзу і громадянином суб'єкта федерації. **П.г.** у федераціях слід відрізняти від статусу біпатриду.

Поліандрія (від грец. polys - багаточисельний і aner род. відмінок andros - чоловік) – рідкісна віджита форма групового шлюбу, при якому жінка може перебувати одночасно в декількох шлюбах з різними чоловіками.

Полігамія (багатошлюбність) (від грец. polys - багаточисельний і gamos - шлюб) – історично обумовлена форма шлюбу і сім'ї при якій одна особа одночасно перебуває у шлюбі з декількома особами.

Полігінія (багатожонство) (від грец. polys - багаточисельний і gine - жінка дружина) – одна з історичних форм шлюбу, при якій чоловік перебуває одночасно в декількох шлюбах з різними жінками.

Полілінгвізм (від лат. poli - багато і lingua - мова) – стан одночасного володіння декількома мовами.

Політика – сфера людської діяльності, що пов'язана з відносинами між суспільними групами, партіями, державами з приводу завоювання, утримання і використання влади. Охоплює як певні настанови й цілі, якими суб'єкти керуються у своїх справах, так і практичну діяльність щодо їх реалізації. У **П.** виділяють три рівні її функціонування: 1) мегарівень – відноситься до діяльності таких міжнародних організацій як ЄС, ООН, НАТО; 2) макрорівень – характеризує державу як ціле, державну владу, її структуру; 3) мікрорівень – охоплює окремі структури та організації (політичні партії, громадські організації, профспілки тощо).

Порт – 1. Місце для стоянки та ремонту суден і навантажувально-розвантажувальних робіт, обладнане захисними спорудами від негоди та всіма необхідними пристосуваннями.

Прапор державний – офіційний символ держави у вигляді полотнища встановлених розмірів і кольорів, який уособлює її суверенітет, як правило фіксується конституцією.

Предмет дослідження – це ті аспекти, властивості й відношення, що їх вивчає дана наука, а також той кут зору, під яким розглядається об'єкт. **П. д.** у країнознавстві виступають проблеми розвитку окремих країн і регіонів світу; системоутворюючі (політична, правова, соціальна, економічна) країн; різні аспекти історії, культури, релігії, демографії, господарства, зовнішньої політики сучасних держав; методологічні основи, методи і методики країнознавчих досліджень.

Президент (від лат. praesidens – той, що стоїть спереду) – керівник держави з республіканською формою правління. **П.** обирається шляхом прямих виборів або парламентом. Верховна влада доручається йому на певний період і коло його повноважень обмежене законом. **П.** держави, що є президентською республікою, має прямий мандат, діє поряд з парламентом і певною мірою залежить від нього, очолює виконавчу владу – уряд і має право його формувати. **П.** має право законодавчої ініціативи, уповноважений видавати нормативні акти – декрети, укази, які мають таку ж обов’язковість, як і закони, прийняті парламентом. **П.** має особливі повноваження на випадок надзвичайних ситуацій. Він є головнокомандувачем Збройними силами країнами. Наділений правом вести міжурядові переговори та підписувати міжурядові договори. **П.** не має права передавати владу по спадковості.

Природна забезпеченість території водою – кількість води, яка припадає протягом року на 1 км² площі території в тис. м³. Цей показник дуже нерівномірний, середній по планеті 268 тис. м³, у США – 363, Франції – 441, в Україні – 83 тис. м³.

Природний приріст населення – абсолютна величина різниці між числом народжених і померлих за певний проміжок часу.

Природні ресурси – тіла і сили природи, що на даному розвитку продуктивних сил і вивченості використовуються в матеріальному виробництві для задоволення потреб людського суспільства.

Район (region) – 1) одиниця поділу певної території за якимись ознаками й особливостями; 2) територіально-адміністративна одиниця в деяких країнах, у тому числі в Україні. **Р.** як таксономічна одиниця в географії та країнознавстві виступає важливим об’єктом дослідження.

Раси (від фр. race, італ. razza – рід, порода, плем’я) – поділ сучасної людини за фізичними особливостями, що передаються по спадковості (колір шкіри, очей, волосся, форма черепа, довжина тіла); представники однієї раси зв’язані єдиним походженням і певною областю розповсюдження. Населення світу поділяється на 4 раси: європеїдну (42,3 %), монголоїдну (36 %), негроїдну (7,4 %) і австралоїдну (0,3 %). В зоні контактів великих рас існують перехідні (склалася в давнину) та змішані (утворилися в новітній період) раси.

Регіон – 1) область, район, частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних і (або) історично сформованих, відносно стійких економіко-географічних та інших особливостей, які часто поєднуються з особливостями національного складу населення; 2) група сусідніх країн, близьких за національним складом і культурою або однотипних за суспільно-політичним устроєм, що виділяються в окремий економіко-географічний район світу. **Р.** виступає важливим об’єктом країнознавчих досліджень.

Релігія (від лат. religio – побожність) – система вірувань і ритуалів, за допомогою яких група людей пояснює та реагує на те, що вважає надприродним і священним. **Р.** значною мірою зумовлює мораль і етику, світосприймання й мету життя, культурний клімат суспільства й соціальні відносини, характер і типи економічного розвитку.

Репатріація – повернення людини чи цілого народу на батьківщину.

Репресія – каральні акції держави щодо особи чи цілого народу.

Республіка (лат. *respublica*, *dsi res* – справа, *publis* – громадський) – форма правління, при якій вища державна влада належить виборному представницькому органу: глава держави також вибирається населенням або спеціальною колегією. Виділяють парламентську і президентську республіки. Парламентська республіка базується на верховенстві парламенту, перед яким уряд несе колективну відповідальність за свою діяльність і залишається при владі до тих пір, доки він має підтримку парламентської більшості, а у випадку втрати цієї підтримки або йде у відставку, або через керівника держави розпускає парламент. У президентській республіці глава держави – президент – одночасно є і главою уряду (США, Аргентина, Бразилія). У світі 143 республіки (3/4 загального числа держав). Республіканська форма правління є найбільш прогресивною і демократичною.

Рівень життя – соціально-економічна категорія, що характеризує рівень і ступінь задоволення матеріальних, духовних і соціальних потреб населення країни, класів, соціальних груп, сімей, окремого індивіда.

Самбо – нащадки від шлюбів індіанців з неграми в Латинській Америці.

Самміт – дво- або багатосторонні міждержавні переговори за участю глав держав чи глав урядів.

Саузен Сан Хотелс – одна з найбільших у світі компаній туристської індустрії, що об'єднує понад 50 готелів, майже 30 з яких - п'ятизіркові (розташована в ПАР).

Світові міста – ті, функції яких мають планетарне значення. В них концентрується виробництво не стільки товарів, скільки інформації, яка поширюється в глобальному масштабі. **С.м.** – також потужні транспортні вузли із зручним географічним положенням, великі морські порти, що є часткою транспортної інфраструктури світу, міжнародні центри з рекреаційними функціями. Визначальні ознаки **С.м.**, крім великої людності, такі: спеціалізація на фінансово-управлінських операціях, на ділових послугах, наявність різноманітних інтернаціональних зв'язків, концентрація штаб-квартир транснаціональних корпорацій, банків, юридичних фірм, рекламних агентств. До **С.м.** відносяться Лондон, Париж, Берлін, Нью-Йорк, Токіо, Сінгапур. В Україні ознаки **С.м.** притаманні Києву, Харкову, Одесі, Львову.

Сегрегація (від пізньолат. *segregatio* - відокремлення) – 1) вид расової дискримінації у США, ПАР та деяких інших країнах; 2) відокремлення кольорового населення від білого і поселення його в спеціально відведених районах (резерваціях).

Селище – поселення (не міське) не сільськогосподарського профілю.

Селище міського типу (сmt) – міське поселення, що виконує промислові, транспортні, адміністративні, курортні, наукові та інші функції, проте недостатньо розвинуте, щоб отримати статус міста, встановлений у даній державі.

Село – тип поселення, де основною сферою діяльності людини є несільськогосподарське виробництво.

Середня густина населення – відношення числа жителів до площі їх проживання.

Сільська місцевість – вся обжита територія країн і районів, що знаходиться поза міськими поселеннями, з її ландшафтами (природними і перетвореними людиною), населенням і населеними пунктами, що належать до категорії сільських.

Сільське населення – 1) жителі всієї сукупності сільських поселень; 2) постійне населення сільської місцевості; 3) категорія населення, що виділяється під час перепису і в поточному обліку нарівні з міським населенням.

Статевий склад населення – співвідношення чисельності чоловіків і жінок у складі населення, яке формується під впливом процесів народжуваності, смертності, війн, міграції, травматизму. Чисельність чоловіків на Землі перевищує чисельність жінок на 33,9 млн. чол. У 101 країні світу більше жінок, у 84 країнах більше чоловіків (в Китаї – на 31,2 млн., Індії – на 24,4 млн., Пакистані – на 4,5 млн.) і в 24 їх приблизно однакова кількість.

Столиця – головне місто держави, де знаходяться вищі органи державної влади і державного управління (резиденція президента, парламент, кабінет міністрів, вищі судові і військові органи).

Суверенітет – незалежність і самостійність держави, що полягає у її праві на власний розсуд вирішувати свої внутрішні і зовнішні справи, без втручання будь-якої іншої держави. **С. народу** – визнання всіх громадян країни джерелом політичної влади. **С. особи** – право користуватися власними інтересами у взаємовідносинах з іншими політичними суб'єктами.

Територіальні води держави – частина прибережної акваторії моря або океану, яка входить до складу держави. Границя територіальних вод відраховується від лінії максимального відливу на відстань від 3 до 12 миль (1 миля 1883 м) для більшості (100) держав світу. В Україні й усіх інших слов'янських країнах границя територіальних вод знаходиться на відстані 12 миль. 22 країни, в тому числі латиноамериканські, встановили 200-мильну зону територіальних вод.

Турист – тимчасовий відвідувач, який знаходиться в країні перебування не менше 24 год. і не переслідує мети отримання заробітної плати та постійного місця проживання. Цікавою є класифікація туристського потоку (туристів) за Ф.Атером (1985); 1) туристи-"люкс", для яких економічні міркування не є визначальними; 2) "активні" туристи, які намагаються збалансувати свої економічні можливості та потреби; 3) "мимовільні" туристи, чії дії регламентуються їх економічним і соціальним статусом.

Туристська місткість території (за С.Р.Єрдавльовим) – максимальна чисельність туристів, які одночасно перебувають на даній території та не викликають порушення природної рівноваги.

Унітарна держава – форма державного устрою, при якій територія держави не має в своєму складі федеративних одиниць (федеративних республік, штатів, земель тощо), а поділяється на адміністративно-територіальні одиниці (департаменти, області, райони і т.п.). В У.д. діє єдина для всієї держави конституція, єдина система органів влади, що створює умови для

централізованого керівництва суспільними процесами, посилення цієї влади на всій території держави. Більшість сучасних держав – унітарні.

Урбанізація (від лат. Urbanus - міський, urbs – місто) – процес зростання ролі міст у розвитку суспільства. Як соціально-економічне явище вона проявляється у збільшенні міських поселень та їх розмірів, концентрації населення в них, особливо у великих містах, у поширенні міського способу життя на всю мережу поселень. Коли частка міського населення перевищує 70 %, темпи урбанізації зменшуються. У 1800 р частка міського населення в світі становила приблизно 3%, в 1850 р. – 6,4 %, в 1900 р. – 19,6 %, в 1992 р. – 43%. Найбільш високий процент міського населення мають розвинуті країни (на 1990 р): у Європі – Бельгія (96,9 %), Великобританія (89,1 %), Швеція (84 %); у Північній Америці – Канада (77,1 %), США (75 %); у Латинській Америці – Венесуела (90,5 %), Аргентина (86,3 %); в Азії – Кувейт (95,6 %), Ізраїль (91,6 %), Японія (77 %); Австралія (85,5 %); в Африці – ПАР (59,5 %), Туніс (54,3 %).

Урбанізм (від лат. urbanus - міський) – теорія, що відстоює зосередження і розвиток матеріального і духовного життя у міських центрах на шкоду розвитку села.

Уряд (кабінет міністрів, рада міністрів, державна рада та ін.) – найвищий орган виконавчої влади в державі, який певною мірою підпорядковується законодавчому органу.

Фашизм – політична доктрина, заснована на войовничому антидемократизмі, расизмі, шовінізмі, зовнішньополітичній експансії, звеличуванні тоталітарної держави, обстоюванні влади сильної авторитарної партії, що забезпечує абсолютний контроль над громадянами й державою.

Федерація (від лат. foederatio – союз, об'єднання) – форма державного устрою, при якій кілька державних утворень, які мають певну політичну самостійність, утворюють єдину державу. В основу **Ф.** устрою покладені національно-етнічні (Росія), або територіально-адміністративні (США) принципи. Характерні ознаки федерації: 1) територія федерації складається з території її окремих суб'єктів (республік – Росія, штатів – США, кантонів – Швейцарія, земель – ФРН); 2) суб'єкти федерації, як правило, наділені законодавчою владою; 3) компетенції між федерацією і її суб'єктами розмежовуються союзною конституцією; 4) кожен суб'єкт федерації має свою правову і судову системи. В світі 20 федеративних держав.

Якість життя населення – країнознавчий показник, що залежить від соціально-економічного розвитку країни (району) і визначається зайнятістю, доходами, кількістю і якістю житла, медичним обслуговуванням, кількістю і якістю навчальних закладів, рівнем розвитку соціальної інфраструктури.

Якість населення – показник, запропонований у XVIII ст. Я.Більфердом, який вважав, що якість, а не кількість населення впливає на могутність країни. Під **Я.н.** розуміють сукупність властивостей, що характеризують його відтворення в системі соціальних і природних відносин. **Я.н.** включає: середню тривалість життя; стан здоров'я; рівень професійної освіти, середніх доходів, купівельної спроможності, умов життя; ціннісні орієнтації населення; криміногенну обстановку. **Я.н.** характеризують три взаємопов'язані

взаємозумовлені аспекти: 1) відтворювальний потенціал населення; 2) дієвий потенціал, центральним ядром якого є трудовий потенціал (потенціальна сукупна спроможність до праці); 3) система соціального управління відтворенням населення, яка характеризує здатність населення до ефективного узгодження та взаємоузгодження відтворювального і дієвого потенціалів. Наведені компоненти в цілому можуть бути названі життєвим потенціалом населення. В останні роки в розвинутих країнах при визначенні **Я.п.** введений показник, що показує, яка частина економічно активного населення (від 15 до 64 років) може ефективно використовувати новітні технічні засоби і технології.

Орієнтовні тестові завдання до підсумкового модульного контролю

Модульний контроль 1

- Загальну характеристику рельєфу необхідно починати з:
 - вказівки найвищої точки;
 - вказівки усіх форм рельєфу, що знаходяться на території;
 - вказівки переважаючої форми рельєфу;
 - вказівки найнижчої точки.
- З яких порід складаються найсприятливіші для спелеотуризму гори?
 - рихлі осадові породи;
 - вапнякові породи;
 - тверді магматичні;
 - гірські метаморфічні.
- Гейзерами називаються вулкани, що виливають:
 - магму;
 - киплячу воду;
 - грязь;
 - усе одночасно.
- Встановіть відповідність:

А) гори	1) до 500 м
Б) низовина	2) до 200 м
В) плоскогір'я	3) від 500 м
Г) піднесеність	4) від 1000 м
- Рівнини за характером бувають:
 - плоскими та ступінчастими;
 - хвилястими та горбистими;
 - плоскими та горбистими;
 - плоскими, ступінчастими, горбистими, хвилястими.
- Сукупність зовнішніх природних факторів, що поступово призводять до руйнування гір – це:
 - метаморфози;
 - вивітрювання;
 - старіння;
 - оновлення.
- В якому з кліматичних поясів найбільш перемінливий клімат?
 - арктичний;
 - субекваторіальний;
 - тропічний;
 - помірний.
- Чи впливає на клімат наявність морських течій?
 - ні, не впливає;
 - звісно впливає;
 - залежно від берегової лінії;
 - впливають тільки теплі течії.

9. На кліматичних картах місця з однаковою температурою повітря поєднуються:
- А) ізобарами;
 - Б) ізотермами;
 - В) ізогіпсами;
 - Г) ізогіетами.
10. Назвіть шар атмосфери, де зосереджений майже весь озон:
- А) стратосфера;
 - Б) тропосфера;
 - В) мезосфера;
 - Г) іоносфера.
11. Який головний чинник, що формує температурні умови на Землі?
- А) рух повітряних мас;
 - Б) кількість сонячного випромінювання;
 - В) кліматичний пояс;
 - Г) кількість спаленого вугілля та нафти.
12. Річна амплітуда температур – це:
- А) сума усіх температур за рік;
 - Б) різниця середньомісячних температур найхолоднішого та найтеплішого місяців;
 - В) різниця найвищої та найнижчої температури за рік;
 - Г) сума середньомісячних температур найхолоднішого та найтеплішого місяців.
13. Як залежить від температури вміст водяної пари в повітрі?
- А) чим вища температура, тим менший вміст водяної пари;
 - Б) чим вища температура, тим більший вміст водяної пари;
 - В) чим нижча температура, тим більший вміст водяної пари;
 - Г) вміст водяної пари не залежить від температури.
14. Вкажіть, які опади випадають прямо з повітря:
- А) дощ;
 - Б) паморозь;
 - В) сніг;
 - Г) град.
15. Який океан є найсолонішим?
- А) Атлантичний;
 - Б) Тихий;
 - В) Індійський;
 - Г) Північно-льодовитий.
16. Який тип дна найбільш сприятливий для розвитку серфінгу?
- А) піщаний шельф;
 - Б) з різким перепадом висоти дна;
 - В) мілина;
 - Г) з дном із крупної та мілкої гальки.
17. Шельф – це:
- А) затоплена частина континенту;

- Б) коралові острови;
 - В) вулкан на дні океану;
 - Г) границя між сушею та морем.
18. Від чого залежить температура води у морях?
- А) від глибини та географічної широти;
 - Б) від його солоності;
 - В) від глибини та рельєфу дна;
 - Г) від кількості рослин та тварин, що мешкають у ньому.
19. Яке озеро є найглибшим у світі?
- А) Байкал;
 - Б) Тітікака;
 - В) Світязь;
 - Г) Танганьїка.
20. Головною умовою формування ендеміків є:
- А) географічна ізоляція;
 - Б) відсутність дуже низьких чи дуже високих температур;
 - В) наявність прісної води;
 - Г) втручання людини.

Модульний контроль 2

1. Столиця Австралії:
 - а) Канберра;
 - б) Сідней;
 - в) Мельбурн;
2. Яке з 7 чудес світу знаходиться в Австралії?
 - а) Мачу-Пікчу;
 - б) Тадж-Махал;
 - в) Великий Бар'єрний Риф;
3. Назва найбільшого мосту Австралії:
 - а) Тауерський;
 - б) Харбор-Брідж;
 - в) Бруклінський;
4. Назва найбільшого коралового рифу Австралії (світу):
 - а) Великий Бар'єрний Риф;
 - б) риф Туббатаха;
 - в) Бар'єрний Риф Беліза;
5. Корінні жителі Австралії називаються...:
 - а) Австралійці;
 - б) Племінні народи;
 - в) Аборигени;
6. Які тварини з роду ссавців мешкають тільки на території Австралії?
 - а) Гієна;
 - б) Зебра;
 - в) Єхидна та вутконіс;

7. Назва штучно створеного озера:
 - a) Ейр;
 - b) Аргайл;
 - c) Гейрднер;
8. Назва найбільшої ріки в Австралії:
 - a) Муррей;
 - b) Дарлінг;
 - c) Купер-Крік;
9. Запасів чого на території Австралії близько 20%?
 - a) Золота;
 - b) Діамантів;
 - c) Міді;
10. Скільки відсотків світових запасів урану локалізуються в Австралії?
 - a) 40%;
 - b) 23%;
 - c) 13%;
11. Прізвище архітектора Сіднейського Оперного театру:
 - a) Йорн Утсон;
 - b) Едріан Сміт;
 - c) Луїс Кан;
12. Як між собою місцеві жителі Австралії називають мост Харбор-Брідж?
 - a) Арка;
 - b) Веселка;
 - c) Вішалка;
13. На скільки штатів розділена Австралія?
 - a) 6;
 - b) 4;
 - c) 5;
14. Державний устрій Австралії - це:
 - a) Абсолютна монархія;
 - b) Конституційна монархія та федеративна держава;
 - c) Теократична монархія;
15. Площа Австралії складає:
 - a) 5 млн. км²;
 - b) 9, 4 млн. км²;
 - c) 7, 7 млн. км²;
16. Назва найбільшої пустелі Австралії:
 - a) Велика пустеля Вікторія;
 - b) Пустеля Гібсона;
 - c) Велика Піщана пустеля;
17. Як з латинської перекладається слово "Австралія"?
 - a) Острів;
 - b) Південний;
 - c) Далекий;
18. Назва найбільшої гори в Австралії:

- a) Косцюшко;
- b) Таунсенд;
- c) Брус;

19. Музичний духовий інструмент аборигенів Австралії:

- a) Курай;
- b) Трємбіта;
- c) Діджеріду;

20. Австралія була відкрита в 1606 році:

- a) Марком Полом;
- b) Біллемом Янсзоном;
- c) Васко да Гамою.

Рекомендована література

Основна:

1. Абетка українського політика: Довідник / М.Томенко (керівник авт. колективу). – К., 1997. – 218 с.
2. Атлас світу. – К., 1999. – 215 с.
3. Білоус А.О. Політико-правові системи: світ і Україна: Навч. посібн. – К., 1997.
4. Будз М.Д., Постоловський Р.М., Троян С.С. Короткий довідник з комплексного країнознавства (методика країнознавчих досліджень, основні поняття та визначення, країни, персоналії). – К., 2000. – 120 с.
5. Географічна енциклопедія України. – К., 1998 – 480 с.
6. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К., 1996. – 320 с.
7. Екологія города: Учебник. – К., 2000. – 464 с.
8. Мадіссон В., Шахов В. Політологія міжнародних відносин. – К., 1997.
9. Методика страноведческого исследования . – М., 1993. – 152 с.
10. Троян С.С., Будз М.Д. Термінологічний словник із методики країнознавчих досліджень. – Рівне, 2002. – 97 с.
11. Цыганков П.А. Теория международных отношений: Учебн. пособ. – М., 2002.
12. Юрківський В.М. Країни світу: Довідник. – К., 1999. – 368 с.

Додаткова:

1. Мартинюк В.О. Рекреаційна географія та туризм: поняття та терміни. – Рівне, 2001. – 45 с.
2. Мольчак Я.О., Мартинюк В.О., Ільїн Л.В., Мисковець І.Я. Український словник-довідник з екології. – Луцьк, 2001. – 420с.
3. Мороз С.А., Оноприєнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки. – К., 1997. – 333 с.
4. Политология. Энциклопедический словарь. – М., 1993.
5. Перцик Е.Н. Города мира: География мировой урбанизации: Уч. пособ. – М., 1999. – 384 с.
6. Природоохранительное просвещение:Сборник. – М., 1990. – 176 с.

Навчальне видання
(українською мовою)

Денисенко Інна Олександрівна

ТУРИСТСЬКЕ КРАЇНОЗНАВСТВО

Практикум
для студентів
факультету фізичного виховання

Рецензент *Л.В. Безкоровайна*
Відповідальний за випуск *К.Л. Власенко*
Коректор *І.О. Денисенко*